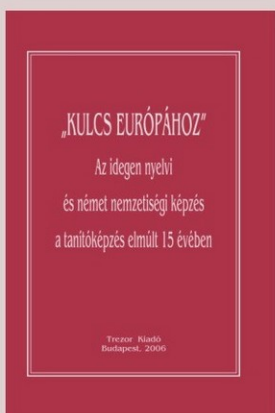
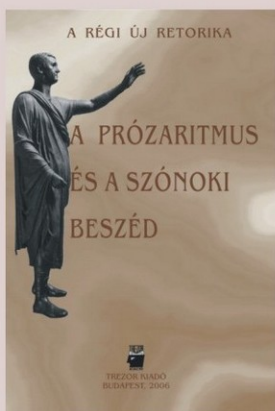
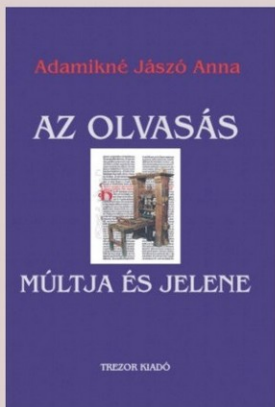

MAGYARTANÍTÁS

A
TREZOR

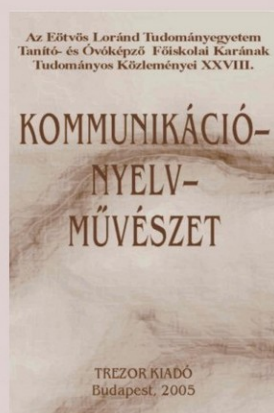
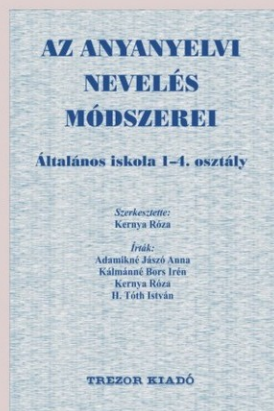
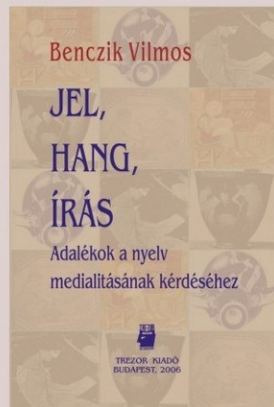
KIADÓ

NÉHÁNY

2006.

ÉVI

KÖNYVE

2007/1.
JANUÁR-FEBRUÁR

TREZOR KIADÓ

Az alábbi tankönyveinket továbbra is korlátozás nélkül tudjuk szállítani megrendelőinknek.

1149 Budapest, Egressy köz 6. (Az Egressy út 46. mellett!)

Telefon: 363-0276 * Fax: 221-6337 * E-mail: trezorkiadó@trezor.t-online.net

Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu> (ÚJ CÍM!)

Az árak 2007. december 31-ig érvényesek.

Raktári szám:	Szerző:	Cím:	Iskolai ár (Ft)	Bolti ár (Ft)
TR 0001	Cs. Nagy Lajos	Alapfokú helyesírási gyakorlókönyv 3–8. osztály	548	710
TR 0002	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési gyakorlókönyv 3–4. osztály	518	650
TR 0003	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési munkafüzet 3–4. osztály	293	360
TR 0004	Cs. Nagy Lajos	Helyesírási munkafüzet 3–4. osztály	305	360
TR 0005	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési gyakorlókönyv 5–6. osztály	518	650
TR 0006	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési gyakorlókönyv 7–8. osztály	561	710
TR 0007	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési munkafüzet 5–6. osztály	347	490
TR 0008	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési munkafüzet 7. osztály	293	360
TR 0009	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési munkafüzet 8. osztály	293	360
TR 0010/T	Magassy László	Leíró magyar nyelvtan az általános iskolák 5–8. és a nyolcosztályos gimnáziumok I–IV. osztálya számára (Tartós tankönyv változat, kemény kötésben.)	758	850
TR 0011	Magassy László – Magassyné Molnár Katalin	Gyakorlatok, feladatok I. magyar nyelvtanból az általános iskolák 5. osztálya és a nyolcosztályos gimnáziumok I. osztálya számára	179	200
TR 0012	Cs. Nagy Lajos	Helyesírási munkafüzet 5–6. osztály	379	490
TR 0013	Magassy László	Gyakorlatok, feladatok II. magyar nyelvtanból az általános iskolák 6. osztálya és a nyolcosztályos gimnáziumok II. osztálya számára	179	200
TR 0014	Magassy László	Gyakorlatok, feladatok III. magyar nyelvtanból az általános iskolák 7. osztálya és a nyolcosztályos gimnáziumok III. osztálya számára	179	200
TR 0015	Magassy László – Magassyné Molnár Katalin	Gyakorlatok, feladatok IV. magyar nyelvtanból az általános iskolák 8. osztálya és a nyolcosztályos gimnáziumok IV. osztálya számára	179	200
TR 0016	Cs. Nagy Lajos	Helyesírási gyakorlókönyv	895	1100
TR 0017	Hangay Zoltán	Magyar nyelvi gyakorlókönyv	895	1100
TR 0018	Cs. Nagy Lajos	Magyar nyelvi munkafüzet 1–2. osztály	442	550
TR 0019	Cs. Nagy Lajos	Helyesírási munkafüzet 7–8. osztály	442	550
TR 0021	Tánczos K.	Középiskolába készülök! Gyakorlókönyv magyar nyelvből	716	830
TR 0022	N. Császi Ildikó	Példaszövegek a magyar nyelvtan tanításához 2–8. osztály	524	650

MAGYARTANÍTÁS

2007. 1. szám

XLVIII. évfolyam

Módszertani folyóirat

*Megjelenik évente ötször:
január, március, május,
szeptember és november hónap-
ban.*

Szerkesztő:

A. Jászó Anna

A szerkesztőség címe:

Budapest, Eötvös u. 77. 1153

Telefon/fax: 306-4234

* * *

Kiadja a Trezor Kiadó

A kiadó címe:

Budapest, Egressy köz 6. 1149

Telefon: 363-0276, telefax: 221-6337

E-mail: trezorkiado@trezor.axelero.net

Internet: <http://emil.alarmix.org/trezorbt>

Felelős kiadó:

A Trezor Kiadó igazgatója

ISSN 0464-4999

Egyes szám ára: 350 Ft

Éves előfizetési díj: 1750 Ft

Két példány (azonos címre): 2900 Ft

**Három vagy több példány (azonos címre)
példányonként: 1350 Ft**

Az elektronikus kiadás előfizetési díja: 800 Ft

A folyóirat megrendelhető a Trezor Kiadó cí-
mén, levélben, telefonon vagy telefaxon. Fizetés a
megrendelést követően megküldött számla alap-
ján csekken vagy átutalással.

Hirdetési díjszabás:

Hátsó borító: 50 000 Ft + áfa

Belső borítók: oldalanként 30 000 Ft + áfa

Belső oldal: 20 000 Ft + áfa

TARTALOM

<i>Széplaki György</i> levele.....	2
Lőrincze-díjasok 2006-ban: Heltainé Nagy Erzsébet és Pusztai Ferenc Grétsy László köszöntő beszéde a 2006. évi Lőrincze-díjak átadásakor és a díjazottak válasza	3
Édes anyanyelvünk A 2006. október 20–22-én Sátorlajaujhelyen 34. alkalommal megrendezett <i>Édes anya- nyelvünk</i> nyelvhasználati verseny országos döntője megnyitóján elhangzott ünnepi beszéd	8
<i>Tőkés Erika</i> : Oh mondd, érzed-e ízét a szó- nak...? (<i>Irodalmi műsor</i>)	10
<i>H. Tóth István – Vasvári Zoltán</i> : Utak a drámákhoz (<i>Olvasmányok a dráma és a színház történetéből</i>)	19
<i>Szigeti Anna</i> : Az irodalomtanítás műhelyében. Weöres Sándor: Mária siralma	23
<i>Dóra Zoltán</i> : Művelleti terület.....	27
<i>Holczér József</i> : Képzavar? — Képalírás- zavar!	27
<i>Szabó G. Ferenc</i> : A grammatika szerepe a tanár látószögéből	28
<i>Trencsényi László</i> : „Én még őszinte ember voltam...”	33

KÖNYVSZEMLE

<i>Szathmári István</i> : Forgács Tamás: „Állati” szólások és közmondások ♦ <i>Málnási József</i> : Fóris-Ferenczi Rita: Anyanyelv- pedagógia. Kísérlet az elmélet(ek) és a gyakorlat egybehangelésére ♦ <i>Kovács Pé- ter</i> : Győri László: Piros a vér a pesti utcán	28
--	----

ÖTLETTÁR

<i>Raázt Judit</i> rovata	35
---------------------------------	----

E számunk szerzői:

Dóra Zoltán, tanár, Vác ♦ Grétsy László, egyetemi tanár, Budapest ♦ Holczér József, tanár, Kecskemét ♦ Kovács Péter, tanár, Budapest ♦ Málnási József, tanár, Kolozsvár ♦ Raázt Judit, tanár, ELTE BTK ♦ Szabó G. Ferenc, tanár, Nyíregyházi Főiskola ♦ Szathmári István, egyetemi tanár, Budapest ♦ Széplaki György, tanár, ELTE BTK ♦ Szigeti Anna, egyetemi hallgató, ELTE BTK ♦ H. Tóth István, vendégtanár, Károlyi Egyetem, Prága ♦ Tőkés Erika, tanár, Kolozsvár ♦ Trencsényi László, tanár, Miskolci Egyetem ♦ Vasvári Zoltán, tanár, Budapest

Lőrincze-díjasok 2006-ban

Grétsy László köszöntő beszéde a 2006. évi Lőrincze-díjak átadásakor

Tisztelt ünnepeltek, kedves vendégeink, tisztelt jelenlevők!

Amikor most nagy tisztelettel köszöntöm mindnyájukat, mindenekelőtt külön köszönöm alelnökünknek, Deme László professzornak, hogy jelenlétével — igaz, csak kétnapi szeretetteljes, de szívós rábeszélés után — nagymértékben megnövelte ennek az ünnepi ülésnek a rangját, a fényét. Köszönöm, köszönjük ezt a szép gesztust. Sajnos, a sors fintora, hogy Bánffy György elnökünk ezúttal semmiképp sem lehet jelen, mert épp ebben az időpontban van új darabjuknak a főpróbája. Ő ugyanis azon kevés színész egyike, aki nemcsak anyanyelvünknek, hanem szakmájának is szerelmese, olyannyira, hogy íme, 80. életévében is játszik. Jelezte, hogy lélekben itt lesz velünk, teszi mivoltában azonban, sajnos, nem.

De ettől függetlenül a Lőrincze-díj mai átadása különleges, semmivel össze nem hasonlítható esemény. Felemelő érzés Lőrincze-díjasokat köszönteni. Én aztán valóban tudom, hiszen 1993 óta ez a mai már a tizennegyedik olyan alkalom, amikor Lőrincze-díjasokat köszöntünk, s én minden alkalommal részese lehettem ennek az ünnepi eseménynek. Ráadásul ez a mai azért egyedi, különleges ünnep számunkra, mert a Lőrincze-díj névadójának is ünnepe van. Ünnepe — még most is. Voltaképpen tavaly emlékeztünk meg születésének 90. évfordulójáról, de — érdekes módon — az ország több iskolájában idén rendezték meg a Lőrincze-emlékdélutánokat. Én magam pl. mintegy négy hete Pápán tartottam előadást **Lőrincze Lajos örökében** címmel. Legfőképpen személyes emlékeimről szóltam a népes hallgatóságnak. Arról, hogy három évtizedet töltöttünk el ugyanazon a munkahelyen, hol ugyanabban a szobában, hol egymás szomszédságában. Rendszeresen együtt ebédeltünk. Éveken át mindennap kaptam tőle egy gerezd almát, ugyanis ő ezt az almaevést gyermekkorából hozta magával. Számtalanszor hallottam tőle a mondókát: „*Mindennap egy alma, az egészség oltalma.*” (Ezzel együtt járt másik szenvedélye, a bicskagyújtás is!) Mindig megültük a névnapokat, természetesen az övét, a Lajos-napot is, sőt neki olykor a születésnapját is. Köszöntöttük 50 éves korában (még verset is írtunk), köszöntöttük 60 évesként (vettünk neki egy trükkös poharat, s ő azt őrizte is jó ideig), úgyszintén 70 éves korában is. Akkor 70 gyertya volt a háromszintes tortán; innen a szólás: *lekonyult, mint a Lőrincze gyertyája*. De, bár a gyertyája lekonyult azon a Lőrincze-köszöntőn, ő nagyon is fiatalos, daliás volt még 70 évesen is. Emlékszem, Nyelvőr-beli köszöntőmben külön megemlítettem, hogy milyen délceg, milyen daliás a mi hetvenéves elnökünk, mármint Az MTA Anyanyelvi Bizottságának elnöke, valamint az Édes Anyanyelvünk szerkesztőbizottságának elnöke. És a pápai előadásomban elmondtam róla még sok mindent. Hogy milyen közel állt hozzá pl. a humor, főleg a népi humor, annak számos válfaja. Több vele készített interjúban, több írásában is foglalkozik vele, visszaemlékezve azokra az időkre is, amikor — még kisgyermekként — ő is csak ismerkedett ezekkel a népi bölcsességekkel. Nagyon szerette pl. a népi találós kérdéseket. A Nyelvünk és Kultúránk című időszakos folyóirat 17. számában, 1974-ben Nyelvészet a Cinca-parton című, varázslatos cikkében így emlékezik vissza rájuk: „— *Ennyihány birkának hány lába van? — hangzott a nehéz kérdés. Ez bizony megfejthetetlen volt számomra, mert az egynéhány (a mi nyelvjárásunkban ennyihány) az lehet három is, meg nyolc-kilenc is. Hogy tudhatnám akkor, hogy mennyivel kell szoroznom az egy birka négy lábát? De aztán kiderült a turpisság. Ezt így kell érteni: ennyi hány birkának, azaz enni hány (dob, vet, enni ad). Aki pedig enni ad a birkának, annak két lába van. Az íráskép itt is elárulná, miről is van szó. Hasonló jellegű beugratós kérdés volt az is, hogy: ha valaki kedden szapul, mikor mos? (A szapulás a kenderfonalból készült ruhák mosás előtti kifőzése volt.) A gyanútlan ember (én is az voltam!) próbálgatta eltalálni, mikor mos az, aki kedden szapul. Szerdán? Csütörtökön? De egyik választ sem fogadták el. A végén kiderült, hogy a helyes válasz: a mosófazék. Mert ezt a kérdést meg így kellett érteni: ha valaki kedden szapul, mi kormos? A mosófazék kormos, mert a tűz a katlanban közvetlenül éri az oldalát. (Tehát nem mindegy, hogy hol választjuk el a szavakat, s mely részeit fűzzük egybe. Más és más lesz a jelentése.)*

De — ezek még mindig Lőrincze szavai — menjünk tovább! Ősz felé, kendernyűvészkor mindig feltette valaki a kérdést: na gyerek, látál-e már kenderből tornyot? Másodszor már tudtam rá válaszolni, mégpedig azt, hogy: igen, most is látok kettőt is. Ott van a református templom tornya, meg a katolikus templom tornya. Látom őket, innen a kenderből. De először bizony képtelenségnek tartottam a kenderből való tornyot, kenderből épített tornyot. Mert én így értettem, a csalafinta kérdező meg amúgy. Pontosan így fogalmazhattuk volna: a kenderből szó lehet eredet határozó is, de lehet honnan? kérdésre felelő helyhatározó is.” Mindezeket — és ezeken kívül is még sok mindent — elmondtam, főleg azért efféléket, mert az ottani hallgatóság nem Lőrinczét, a tudós nyelvészt, hanem Lőrincze Lajost, a mindig derűs, vibráló szellemességű, szeretni való embert igyekeztem bemutatni. Talán nem baj, hogy itt, ebben a körben is elsősorban így emlékezem rá. De most már hadd térjek vissza a mához, hadd szóljak még röviden mai ünnepeltjeinkhez.

Kedves új Lőrincze-díjasok! Kérem, legyenek tudatában, igen értékes díj az, amelyet rövidesen átvesznek, mivel ez a díj az ideális nyelvművelő, anyanyelv-ápoló nevét őrzi. Voltak rajta kívül is kiváló nyelvművelők — és reményeim szerint lesznek is még, hiszen nagyobb szükség van rájuk, mint valaha is volt —, de az ideális nyelvművelő az én szememben mindig is Lőrincze Lajos volt, és már ő is marad. Gondolják csak meg: azt a történelmi pillanatot, hogy az Európai Unió tagjai lettünk, ő már nem érthette meg, ám azzal, hogy nemzeti tudatunkat, nemzeti hovatartozásunk fontosságának érzését mindennél nagyobb becsben kell tartanunk, minden másnál jobban kell őriznünk, már évtizedekkel ezelőtt, nem EU-sként is tökéletesen tisztában volt, azért is tette fel egész életét az anyanyelv ápolására, őrzésére, védelmére és fejlesztésére. Hogy ez mennyire így van, arra hadd idézzek fel egy több mint fél évszázados történetet. (Ezt megtettem itt már tavaly is, de elmondom idén is, annyira jellemző rá.) Magától Lőrincze Lajostól hallottam 1958-59 táján, a Nyelvtudományi Intézetbe kerülésem első hónapjaiban, s aztán néhány évvel később egy kicsit megszelídítve, az esemény színhelyét elhallgatva megtaláltam Nyelvőrészen című kötetének egy cikkében is. Az ötvenes évek elején, a Rákosi-éra kellős közepén igen szigorú, katonás rend volt az intézetben; havonta hosszú jelentéseket kellett készíteni a végzett munkáról: az ÉrtSz. ilyen és ilyen betűi kefelevonatanak javítása, ennek és ennek a tanulmánynak a lektorálása, adatgyűjtés ehhez vagy ahhoz stb. Ám Lőrincze negyedévi — vagy talán évi — munkajelentésében volt egy ilyen tétel is: *Nyelvművelés*. Mikor fejeződik be? — kérdezte a szigorú gazdasági szakember? Lőrincze:

„Mit válaszolhattam? — Majd ha meghalunk. Meghökkenve nézett rám, azt hitte, tréfálok. Pedig nem tréfáltam, csak nem voltam egészen pontos. Mert akkor sem fejeződik be, csak számmunkra. — A »téma« továbbra is időszerű marad.”

Igen, tisztelt jelenlevők, kedves vendégeink, időszerű marad, sőt — mint szavaimból talán ki is derült — időszerűsége még nagyobb is, mint valaha volt. Kérem mindnyájukat, ne feledjék, ne feledjük, hogy az utánunk következő nemzedékek anyanyelvéért, annak őpségéért nem kis részben mi, az anyanyelv ápolói vagyunk felelősek. Ha azonban mindnyájan Lőrincze Lajosnak népünk és anyanyelvünk iránti elkötelezettségével végezzük munkánkat, akkor — mindent egybevetve — mégis bizakodva nézhetünk a jövőbe.

Most még magáról a Lőrincze-díjról néhány szót! A díjat még Lőrincze Lajos halála évében, 1993-ban alapította az Anyanyelv-ápolók Szövetsége, mégpedig Lőrincze Lajos emlékére, a magyar nyelv művelése érdekében határainkon belül vagy kívül kifejtett kiemelkedő tevékenység elismerésére és jutalmazására. A díjat évente egyszer ítéli oda egy alkalmanként életre hívott előkészítő bizottság javaslatai alapján a Szép Magyar Nyelvért Alapítvány kuratóriuma. 1993-tól eddig 27-en részesültek ebben a kitüntetésben. Az utóbbi években: A. Jászó Anna – Minya Károly (2003), Büky László – Keszler Borbála (2004), Dóra Zoltán – Holczer József (2005), most pedig Heltainé dr. Nagy Erzsébet és Pusztai Ferenc. Most pedig — köszöntöm befejezésül — felolvasom a „hivatalos” laudációt, külön-külön.

Heltainé dr. Nagy Erzsébet Pakson született, s ott is érettségizett 1971-ben. Eötvös-kollégistaként 1976-ban szerzett magyar–oroszlakos tanári oklevelet az ELTE-n, majd ehhez később bölcsészdoktori (1979), valamint a nyelvtudomány kandidátusa (1995) cím is járult. 1976

óta, tehát már éppen harminc éve az MTA Nyelvtudományi Intézetében dolgozik; 1995-től tudományos főmunkatársként. Több mint egy évtized óta a felsőoktatásban is részt vesz mint a Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének egyetemi docense.

Főbb kutatási és oktatási területei: nyelvi normativitás, nyelvművelés (azon belül legfőképpen a magyar nyelvművelés elmélete és története), irodalmi nyelv, jelentésstan, stilisztika, a 20. századi irodalmi nyelv rétegei. Három önálló kötete jelent meg eddig, továbbá társszerzője a Képes diákszótárnak (1992) és a Nyelvművelő kézisztótárnak (2005). Számos értékes tanulmánya és tudományos előadása közül csupán néhány olyannak a címét sorolom fel, amelyek közvetlenül nyelvművelő vonatkozású: „A kommunikációs szemléletű nyelvművelés lehetőségei a nyelvi normaképzésben” (1993); „Írói nyelvművelés és anyanyelvi nevelés” (1995); „Hagyomány, nyelv és nyelvművelés” (2004); „Anyanyelvi hagyományok — nyelvi modernizáció” (2005); „Érték és normativitás a nyelvi tanácsadásban” (2006).

Közéleti tevékenysége is jelentős. Titkára az MTA Magyar Nyelvi Bizottságának, tagja a Magyar Nyelvőr szerkesztőbizottságának és az ELTE-n működő Stíluskutató Csoportnak. Megalakulása óta tagja az Anyanyelvápolók Szövetségének, 2005 óta elnökségének is. Nyelvészként és tanárként egyaránt fontosnak tartja a magyar nyelvművelés értékes hagyományának átörökítését és megújítását: a nyelvre való tudatos egyéni és közösségi reflektálás fenntartását, az anyanyelvi otthonosságérzet erősítését, a nyelvhasználók, a magyar nyelvközösség szolgálatát. Mindenképpen méltó arra, hogy a Lőrincze-díj tulajdonosa lehessen.

A másik kitüntetett, **Pusztai Ferenc** Monostorapátiban született. Érettségi vizsgát 1958-ban tett a sümegi Kisfaludy Sándor Gimnáziumban. Magyar–történelem szakos diplomáját 1963-ban szerezte meg az ELTE-n. 1963-tól 1970-ig nevelőtanárként tevékenykedett az Eötvös Collegiumban, de már ugyanettől az évtől kezdve oktatója lett az ELTE (akkori nevén) Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárástani Tanszékének is, 1976-tól egyetemi docensi beosztásban. 1963-tól részt vett a Nyelvtudományi Intézet és az említett ELTE-tanszék közös nagy munkájának, A magyar nyelv történeti-etimológiai szótárának (az 1977-ben Akadémiai Díjban részesített, háromkötetes TESz-nek) a megírásában. A másik hatalmas munkálat, amelynek már nem csupán egyik szerzője, hanem főszerkesztője is, a 2003-ban megjelent Magyar értelmező kézisztótár, amely a gyakorlati nyelvművelő tevékenységnek kiemelkedő fontosságú darabja, valósággal alapműve, s amelyért a Magyar Tudományos Akadémiától s az Akadémiai Kiadótól egyaránt nívódíjat vehetett át. Kitüntetései között egyébként ott szerepel még a 2000-ben kapott Pais Dezső-díj, valamint a 2004-ben elnyert Trefort Agoston közoktatási díj is, szakmai érdemeit pedig az is jelzi, hogy immár három évtizede tagja a Magyar Nyelv című folyóirat szerkesztőbizottságának.

E két nagy munkálaton kívül más művek is fűződnek Pusztai Ferenc nevéhez. Például az Új szavak, új jelentések 1997-ből című, Kiss Gáborral közösen szerkesztett munkája (1999), továbbá számos értékes, a nyelvműveléssel szoros kapcsolatban álló tanulmánya, amelyek közül csupán néhányat említek: „A magyar irodalom és a magyar irodalmi nyelv fejlődéstörténete” (1978); „A nyelv változását (fejlődését és zavarait) meghatározó tényezők századunkban” (1993); „Magyarul és magyarán” (1999); „A XX. század műveltségváltásai és nyelvi változásai” (2000); „Lőrincze Lajos előtt és után” (2005); stb. Nem lehet kétséges, hogy Pusztai Ferenc méltán érdemelte ki a Lőrincze Lajos-díjat.

A díjazottak válasza:

Heltainé Nagy Erzsébet

Tisztelt Elnökség, Tisztelt Kollégák, Kedves Vendégek!

Köszönöm a megbecsülést, köszönöm Grétsy tanár úr laudációját, azt a szakmai méltatást, amit az imént hallottunk.

A megbecsülés kötelez. A Lőrincze-díj meg különösképpen. Fontosságával, amire Grétsy tanár úr is utalt, tisztában vagyok.

Most, amikor felidézem, hogy megoszom Önökkel Lőrincze tanár úrral kapcsolatos néhány emlékképeimet, elsőként az jut eszembe, hogy a tanár úr szellemi és lelki öröksége milyen közel is áll hozzám. Az a táj, az az otthon, az a világ, az a Biblia, az az iskola, az az Eötvös Collegium, amelyek Lőrincze tanár úr nyelvi forrásvidékei, ahogy írásaiból tudjuk, az én otthonérzetemnek is nagyon ismerős, valós színterei. Nekem is „*hű nevelőim, a dunántúli dombok*”, igaz, az enyémekek szelidebbek, mint a Bakony nyúlványai. A Tolna megyei táj az én időmre már némileg megváltozott, de még élő népi világ a maga érzelmi biztonságával, a történetekkel, adomákkal, amelyeket Grétsy tanár úr felidézett, a „*szapul anyád, mi/kor mos*”-féle találós kérdések humorával, „*a két ujjunk nem egyforma — mi se vagyunk egyformák*” bölcsességével — nekem is életre szóló utra-
valóim.

A kollégium, ahol büszkék voltunk Lőrincze tanár úrra, akit még akkor nem ismertünk. De hallottuk, hogy Kodály Zoltánnak a szép beszédű, falusi fiatalember kedves tanítványa lett, és nem sokkal később a híres neves rádióműsor Lőrinczeje vált belőle. Akit mindenki tisztelt, értett, számon tartott évtizedeken át. És ez nem udvarias beszéd, hanem valóság volt. Erre, hadd idézzek fel Önöknek még valamit a magam életéből, ha lehet, egy még személyesebb emléket.

A sors különös kegyéből akkor már — ahogy Grétsy tanár úr is említette, 1976-ban kerültem a Nyelvtudományi Intézetbe — munkatársa lehettem Lőrincze tanár úrnak. Voltunk akkor páran fiatalok az osztályon, olykor-olykor mi is kaptunk egy-egy gerezdet abból a bizonyos, bicskával osztozott almából, és elbeszélgettünk. Nagy megtiszteltetés volt ez!

Egyszer — és ez az az, amire az előbb utaltam —, édesanyámat, aki ugyanolyan fejkendős asszony volt, mint a szentgáli asszonyok, elvittük a Várba, lássa, hol is dolgozunk. A Budavári Palotába, ahol férjem dolgozik a Széchényi Könyvtárban, és a Szentháromság térre, az Intézetbe. Anyukám akkor találkozott a tanár úrral, ezt otthon, ahogy később megtudtam, a rokonságnak így mesélte (úgy próbálok mondani, ahogy ő mondta): „*Vótam a lányoméka a királyi palotába, találkoztam a Lőrinczevel, kigyűtt a rádióból, kezét fogott velem. Hát ugyanolyan szépen beszélt, mind ott, én csak hallgattam.*”

Hitelesnek tartotta ő is, miként mások is, Lőrincze tanár úr szavait. Olyan beszédnek, amelyben a szónak fedezete van. A népnyelv, a klasszikus irodalom, Arany János, Petőfi nyelve, a Károli Biblia és a zsoltárok nyelve, mindaz, ami részben legalább édesanyámnak is sajátja volt.

Erre az örökségre épült Lőrincze tanár úr nyelvszemlélete, a tudós, a kutató nyelv művelő fel fogása. Ezt terjesztette személyes példájával, könyveivel, rádiós jegyzeteivel. És a magyar irodalommal. Itt van még egy olyan pont, amelyet megemlítek: az a bizonyos „*pozitív nyelv művelés*”, amelyet szoktunk emlegetni. Ahogy ő maga fogalmazta meg még az ötvenes években: *egy szép magyar nyelven megírt vers, novella, regény felérhet hatásában tíz nyelv művelő cikkel*. Vagyis tisztelte az alkotót, az írókat, a nyelvteremtőket. Vallotta, Arany Jánossal szólva, hogy *nyelvész urak jobban tudják, a költő jobban érzi*. Ezt később is mindig fontosnak tartotta. 1980-ban, az Emberközpontú nyelv művelés című könyvében például így fogalmazta meg, most szabadon idézem: *a példamutató, szép írásművek megismerése erősíti a nyelvérzéket, segít a nyelvhasználat magasabb fokra emelésében. A pozitív nyelv művelést be kell vinni a köztudatba és a gyakorlatba!* Ezt a feladatot én is örömmel vállalom, és ahogy csak tudom, teljesítem.

Lőrincze tanár úr nemcsak emlék számomra. Könyveit és a korszak szintézisét, a Nyelv művelő kézikönyvet nap mint nap forgatom, diákjaimmal olvastatom. Gazdag könyvtára, folyóiratgyűjteménye, szótárai és könyvei a KRE Magyar Nyelvészeti Tanszékére kerültek. Egy-egy nyelvhelyességi kötetet, történeti vagy tájszótárát kézbe véve nap mint nap olvasom és megmutatom hallgatóimnak a bejegyzést, hogy „Lőrincze Lajos hagyatéka”. A hagyatéék él, és diákok, tanárok forgatják. Dedikálások, olykor lapszéli bejegyzések felidéznek Lőrincze tanár úr és mások személyiségét is. És hadd tegyem hozzá, itt van Kovalovszky Miklós nyelvhelyességi és stilisztikai könyvtára is! Ilyenkor — stílusosan szólva — *megnől az ember szíve*.

Végezetül oda térek vissza, ahonnan elindultam. Most, karácsony előtt a Vörösmarty téren, az egyik sátorban *dunántúli pompos*-t árulnak, sokan állnak ott sorban. Finom étel, tejföllel, salonnával, hagymával, a szomszédban kapható forralt borral kiváltképp. Egyik este lányommal és barátnőjével mi is ott voltunk. Tulajdonképpen mi ez a *pompos*? — Valami *pizzaféle* — hallottam a sorban állóktól. Miközben ettük és kortyolgattuk hozzá a bort, eszembe jutott, valahol évekkal ez előtt olvastam Lőrincze tanár úr egyik könyvében erről.

Otthon megkerestem. Igen, megvan, ott, ahol az otthonról, a gyerekkorról ír önéletrajzi emlékeiseiben. Ezt el is hoztam, most szó szerint idézem: „A gyerekek öröme kenyérsütéskor a *langalló* volt. Lapos kenyértésztá ez, gyorsan megsül, még *bevetés, beöltés* (a kenyér berakása) előtt. Hamarosan lehetett enni. A *pompos* a maradék kenyértésztából lett, kisebb kenyér. Ez fogyott el legelőször. A pomposról jut eszembe, hogy első fonetikai leckémet ezzel kapcsolatban kaptam, csak hogy akkor még fogalmam se volt a fonetikáról. Azt kérdezték a nagyobb gyerekek: tudnád-e mondani, hogy *pompos*, de úgy, hogy a szád széle ne érjen össze? Hiába próbálkoztam, nem sikerült. Nevettek rajtam, s megoldották a rejtélyt. Így kell mondani: *kenyérnek az öccse*. Valóban, ha ezt mondjuk, nem ér össze az ajkunk.” (*Megnől az ember szíve*, Veszprém, 1993. 44.)

Itt kezdődött a nyelvhasználat tudatosítása. És a nyelvészet is, adott esetben a fonetika, az összehasonlító hangtan. Azután tovább épült, és épül ma is, ha jól tesszük a dolgunkat. Ezért szeretnék én is a továbbiakban a rám bizottakkal jól sáfárkodni.

Pusztai Ferenc

A Lőrincze-díj átvételének perceiben én is kezdhethném azzal köszönetem megfogalmazását, hogy személyes emlékeimből villantsak fel néhányat. Fiatal tanár koromban két helyszínen is rendszeresen találkozhattam vele. Szomszédunk volt *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótárának* megírása idején, s rendszeres résztvevője az Eötvös Collegium Baráti köre rendezvényeinek. Számos alkalom adódott tehát arra, hogy ízes, de mindig példázatos történeteinek, tréfáinak egyik hallgatója lehessenek. Most mégsem ezek felidézésével hitelesítem, hogy eleven, maradandó emlékeim vannak Lőrincze Lajosról. Arra irányítom inkább tisztelgő figyelmüket, hogy Lőrincze tanár úrnak éppen az az egyedül vonása, hogy ugyan sokunknak vannak személyes emlékei, s még többünknek személyes szakmai élményei róla, de ezek az emlékek egy *közös*, társadalmi léptékű emlékezetbe illeszkednek. Azok közé a magyarok közé tartozik, akiket iskolázottságtól, foglalkozástól, életkortól függetlenül a közemlékezet számon tart, akiknek szellemi teljesítményéről, s főként értelmiségi magatartásáról egyaránt úgy ítélt: oszlopember. Lőrincze Lajos születésének 90. évfordulójára szerkesztett Magyar Nyelvőrbe elkészített írásomnak ezt a címet adtam: „Lőrincze Lajos előtt és után”. Aligha szorul magyarázatra a címmel megjelenített szándék: Lőrincze tanár úr életműve a magyar nyelvűvelés korszakhatára lett. Most azzal egészítem ki a címben és az írásomban elhelyezett nyomatékokat, hogy az *után*-nak külön hangsúlya is van. A Lőrincze-életmű ugyanis nem csupán tudománytörténeti érdekű és érdemű. Nem múlt, hanem jelen, mert hatásában élő, eleven.

Szakmai munkámban nyelvörténettel és lexikográfiával foglalkoztam s foglalkozom. Mi tagadás, kezdetben meglepődtem azon, hogy rendre nyelvhasználat, a nyelvhasználat értékelésével, megítélésével kapcsolatos kérdésekbe ütközöm, s ha akarom, ha nem, állandóan vitahelyzetben találok magam. (Természetesen nem a nyelvtörténeti szemlélet és módszer miatt, minthogy tudjuk, a nyelvtörténet a nyelvhasználatban történik – ma is, mert ma is történik.) Vitáink gyűanyagából ezúttal csak egy, alapvető részletet emelek ki. Van ugyanis két kérdés, amely vízvázalásznak tekintendő. Attól függően, hogy valaki igennel vagy nemmel válaszol rájuk, aszerint ágaznak el az utak, aszerint válik világossá, hogy ki a szövetséges, s ki a szembenálló vitapartner. Az egyik kérdés az, hogy *van-e nyelvi hiba*, a másik az, hogy *van-e köznyelv*, pontosabban van-e ma is magyar köznyelv? Én mindkettőre igennel válaszolok. Az első igenhez alkalmi sűrítésű érvként annyit fűzök hozzá, hogy nem tudnék érvelni emellett, hogy törni csak más, ún. idegen nyelvet lehet, de (vagy csak az) anyanyelvet nem. Másként mondva: a magyar (például) csak akkor volna törhető, ha valaki idegen nyelvként sajátítja el? A második kérdés további kérdések sorát rejti magában. Például azt, hogy a köznyelvi nyelvváltozat (az ún. közmagyar) mint a többi nyelvváltozat fölé boltozódó, mindenki számára a legnagyobb eséllyel (hatásosan, a félreértés legkisebb kockázatával) használható változat kialakulásának fontos kommunikációs és nyelven kívüli okai voltak. Ha nemmel válaszolunk a feltett kérdésre, akkor bizonyítandó az is, hogy ezek az okok megszűntek, mára érdektelenné váltak.

Az Anyanyelvápolók Szövetségének megtisztelő döntését megköszönve csak azt ígérhetem, hogy a felidézett vitákhoz hasonló kérdésekben a Lőrincze-díj számomra tájoló lesz, mert Lőrincze Lajos szemléletére, emberi és szakmai tisztességre nemcsak emlékeznünk kell, támaszkodnunk is kell rá.

ÉDES ANYANYELVÜNK

A 2006. október 20–22-én Sátoraljaújhelyen 34. alkalommal megrendezett Édes anyanyelvünk nyelvhasználati verseny országos döntőjének megnyitóján elhangzott ünnepi beszéd

Tisztelt Polgármester úr, bíráló bizottsági tagok, felkészítő tanárok, versenyző tanulók, szervezők, rendezők, támogatók!

Mert jól tudom, nagyon sok ember sikeres munkája kell egy ilyen színvonalas országos döntő lebonyolításához. A 34. alkalommal meghirdetett Édes anyanyelvünk nyelvhasználati verseny minden résztvevőjét nagy szeretettel köszöntöm. Köszöntöm a társrendezvény szervezői — Győr város és a Kazinczy Ferenc Gimnázium közössége — nevében a verseny valamennyi résztvevőjét.

Nem tudom, mennyire köztudott tény, hogy az 1600-as évek elejétől Európa legerősebb erődítménye Győr vára volt. Ugyan négy évre megingott — elfoglalta a török, pontosabban feladta a várat a zsoldosok kapitánya —, de ezek után hatalmas fejlesztésekkel erősítették, s lett bevehetetlen védőbástyája a Habsburg birodalomnak, az egész keresztény Európának.

Nemzetünk büszkesége volt tehát ez az erődítmény, mely erős falaiival hitet és jövőbe szármaló bizalmat árasztott, mélyítette a róla hallókban, az arra járókban a nemzeti öntudatot, kiemelte a magyarság fontos szerepét a korabeli kontinensen.

Ugyanebben az időszakban nemzetünk másik nagy büszkesége — ami azonban köztudott tény — a hegyaljai bor, amit az akkor ismert világ minden tájkán szívesen vásároltak. S a jó hegyaljai boron nevelkedő, mindig rebellis, egyenes derekú, igazságot szerető zempléni magyarság közül kiemelkedik a magyar nyelv megújításában, művelésében, irodalmunk, nemzeti kultúránk megszervezésében a máig utolérhetetlen géniusz, Kazinczy, majd a lángelkű politikusforradalmár, Kossuth. Ők ketten ismerték egymást, többször is találkoztak különböző estélyeken, követutasítási tanácskozásokon, például itt, a Megyeházán is. Kazinczy éles szemét mutatja az 1831-ben Kossuthról mondott véleménye, hogy „akár világfordító is lehet ez a törekvő fiatalember”. S ez a megállapítása ugyanúgy igazolódott a későbbiekben, mint az a sok más gondolat, melyet a magyar nyelv és irodalom egységesítéséért folytatott küzdelmekben, szellemi harcokban képviselt. Nem véletlen, hogy maga Kazinczy is az ízzel-csinnal kimunkált, kicsiszolt, mesteri fokra emelt magyar nyelvet a hegyaljai bor nagyságához, örökkévalóságához mérte.

Fáradhatatlansága, elkötelezettsége, megalkuvást nem ismerő szenvedélyes tevékenysége egy ismeretlen zempléni kis települést az ország műveltségének központjává emelt. S az új név, Széphalom — földrajzi értelemben csak egy szerény kis magaslatot jelöl, szerepét tekintve azonban a nemzeté alakuló magyarság szellemi kilátója lett, ahonnan Európa messzibb tájaira is el lehetett látni. S csak erről a szellemi magaslatról lehetett látni olyan örök értékeket, mint a nemzeti összefogás szükségessége, a közösségi érdek önérdek fölé helyezése, az együttműködésre való készség, a másik ember elfogadása és tisztelete, melyeknek hiánya történelmünk során oly sokszor megosztottsághoz vezetett. Jól tudta ezt Kazinczy is, mikor az ortológusok és neológusok — személyeskedő vitáktól sem mentes — szemben álló táborát összebékítette.

S mit lehetett még látni a széphalmi szellemi magaslatról? Azt, hogy egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók, sőt éppen a művelt, polgári Európa megismerésekor döbbsentünk rá saját nemzeti-kulturális értékeinkre, hagyományainkra, s kezdtük tudatosabban is feltárni saját történelmi-nyelvi gyökereinket. Mindezek szükségszerűek a nemzeté válás folyamatában, s ezt is megtanulhatjuk Kazinczy örökségéből.

Ahogy Győr vára kiemelkedő tornyaival, erős bástyáival biztságot nyújtott korabeli honfirtársainknak, úgy jelentett lelki-szellemi-műveltségbeli támaszt a zempléni szellemi magaslat.

Érdekes, hogy az ország e két — jellegében, fejlődésében eltérő — központja, egy késői Kazinczy-utód merész elképzelésében találkozott össze. A szintén fáradhatatlan Péchy Blanka 1960-ban tett alapítványt a zempléni szellemi vezér tiszteletére. A Kazinczy Alapítvány mellé felsora-

koztak a kor nyelvművelés iránt elkötelezett nyelvészei, pedagógusai, akik áldozatos munkájukkal mozgalommá szélesítették Péchy Blanka kezdeményezését.

Ennek a mozgalomnak vált szerves részévé, két legrégebbi pillérévé a győri szépkiejtési és a sátorlajújhelyi nyelvhasználati verseny országos döntői. Ezek a versenyek több évtizede meghatározók tanulóifjúságunk nyelvi-szellemi-hazafias nevelésében, hiszen kialakítják bennük az igényes, szép és tiszta beszéd, a logikus gondolkodás, a tudatos szerkesztés iránti igényt, vagyis hogy a nyelv valóban az legyen, aminek lennie... illik: „hív, kész és tetsző magyarázója mindannak, amit a lélek gondol és érez”, ahogy a széphalmi mester tanította.

Ezek a találkozások egyben olyan közösségi élményforrások, melyek mélyítik mindannyiunk nemzeti elkötelezettségét, identitástudatát.

Ezért tartozunk hálával nemcsak a kezdeményező Péchy Blanka művésznőnek, aki a pódiumot cserélte föl az egyre terebélyesedő mozgalom irányításának napi teendőivel, hanem a nyelvtudós Deme Lászlónak is, aki a mozgalom tudományos háttérét biztosította. Z. Szabó Lászlónak, akinek köszönhetően elindultak a győri döntők, Kováts Dánielnek, a nyelvhasználati verseny kidolgozójának, az időt és fáradságot nem kímélő bírálóbizottsági tagoknak, akik szakértelmüket a tanároknak, versenyzőknek folyamatosan átadva jobbitották a verseny színvonalát, a felkészítő tanárok népes táborának, akik lankadatlan elkötelezettséggel, egyre mélyülő szakmai tudással készítettek fel a mindig tanulni vágyó diákokat. Nagyszerű még az egészben az is, hogy a rendező városok mindig is sajátjuknak érezték, érzik a versenyeket, jelentősen támogatják őket. Külön öröm, hogy teszik ezt politikai rendszerektől, hovatartozástól függetlenül, mert az anyanyelv ápolása, védelme közös híd a politikai árkok fölött. Ez is Kazinczy öröksége.

Magam akkor kerültem kapcsolatba a mozgalommal, amikor az újhelyi verseny indult. Elsős gimnazistaként beléphettem Z. Szabó tanár úr irodalmi szinkörébe, majd résztvevőként is megismerhettem a verseny légkörét. Tanárként visszakerülve alma materembe, bekapcsolódhattam az országos versenyek szervezési munkálataiba, majd immár 12. éve vehetek részt az újhelyi nyelvhasználati verseny döntőjén. Szívesen jövök, mert mindenkiben barátot találok.

Pedagógusként mindig kiemelkedően fontosnak tartottam a jövő generációjának nyelvi fejlesztését, nemzeti öntudatának mélyítését. Diákkoromtól a mai napig a mozgalom számomra is alapvető értékeket közvetít, ezért tartom fontosnak ezeknek az értékeknek a továbbadását.

Amikor Kazinczy saját munkásságát értékelte, biztos volt abban, hogy a folytatáshoz utódokra lel. Így írt erről:

„a' mit hagyok, úgy hiszem azt! Hevíteni fog szíveket, mikor már nem leszek is. Közel az idő, hogy Istenfiak lépnek a pályára, s ragyogtatni fogják a Magyar Nevet, ami nekünk nem jutott és nem juthatott. De miénk a dicsőség, hogy el van készítve útjuk.”

Ugy gondolom, hogy e mostani verseny is igazolhatja a zempléni mester szavait, hiszen a Kazinczy-örökség ma is lelkesíti az itt megjelenteket, s lehet, hogy mi vagyunk azok az Istenfiak, akik az ő szellemében tovább ragyogtatják a magyar nevet.

Ez az az örökség, melynek ápolása, művelése, őrzése nemzedékről nemzedékre öröklődő morális kötelességünk. Legyünk hát mi az Istenfiak!

Németh Tibor
a győri Kazinczy Ferenc Gimnázium igazgatója
Kazinczy-díjas

ENCIKLOPÉDIKUS KÖNYV AZ OLVASÁSRÓL!

Adamikné Jászó Anna:

Az olvasás múltja és jelene.

Az olvasás grammatikai, pragmatikai és retorikai megközelítésben

24 cm, 610 oldal, ára 3990 Ft

A magyar nyelvű szakirodalomban egyedülálló összefoglaló munka fő fejezetcímei: 1. Általános kérdések, alapelvek, 2. Olvasástörténet, 3. Nyelvi tudatosság és olvasástanítás, 4. A szövegértő olvasás, 5. Retorikai gondolkodás és szövegértő olvasás, 6. A reader response vagyis az olvasó válasza, 7. Az olvasási modellek.

Megrendelhet : Trezor Kiadó, 1149 Budapest, Egressy köz 6.

Tel.: 363-0276, fax: 221-6337, e-mail: trezorkiado@trezor.axelero.net

Oh mondd, érzed-e ízét a szónak...?

A 2006. október 20–22-én Sátoraljaújhelyen 34. alkalommal megrendezett Édes Anyanyelvünk nyelvhasználati verseny országos döntőjének megnyitóján elhangzott ünnepi műsor forgatókönyve

*

Elsötétített nézőtér és színpad, csak egy mécses világot halványan a háttérben, ahonnan több irányból lassan közelednek előre az előadók (3 fiú és 3 lány), míg a hetedik dobbal az ölében térdre ereszkedik, ráül a sarkára s a Pogány ritmusok szövegét bizonyos helyeken dobütéssel kíséri.

Az első szöveget kánonban mondják — a második szólam egy félsornyi szövegkülönbözettel lép be.

tiszta az ünnepi tisztás kard-hegye éles a hold fákon lóg a sötétség kör közepében a tűz	némaságom n é m a s á g a szavaim szava anyám szava te árva őszülő hamvára m o h ó Dévavár
zene zúg zene bög / tűz ég puha tűz vad zene zúg bög / dob dob / dob dob dob zene dob / kürt szól duda szól síp szól duda szól / duda szól kürt szól síp szól húr peng / bong zsong buja hang böggő zene búg / tűz ég puha tűz harsona harsog / dob pergésben ének kórus / zeng üst-dob kong bong / peng kong peng bong zsong / cseng síp szava siklik / s tűz ég fű közt dob szó kürt szó / csik száll égig a rozsdás égig / föl csak csikban a füst / dob dob dob zene üst — duda / dob dob dob duda dob duda dob duda / üsd	diófának három ága alatt didergő árva te drága vérré vált mosdóvíz visszanyelt szitok felszántott sebeid alá arccal zuhanok te mennybevitt leány szarvassá változott fiú kincses kisládáért úton hagyott gyermek
hajlik az ünnepi táncos táncol a kör közepén	halálratáncolatot szépem társavesztett gerlice vérrel virágzó zsebkendő meztelen idegre tépve eggyen egy fiodum csudahalott látni visznek a jégre nagy hegyi tolvajok vármegye házán tolláskodó pávák
föld víz nap hold föld föld hold nap víz tűz szél fák fű víz hal tűz tánc fül láb kar zöld szem két szem zöld föld víz nap hold föld tűzből futnak az árnyak tűz közepéből a füst hajlik az ünnepi táncos szél fűj dob pereg üsd	némaságos gyöngysorom ágaidat rontja tapossa a sárba utánad köp a clevelandi utcasark a skandináv éjszaka a latin negyed forgataga te megcsalt szerető
dob dob dob duda / duda duda dob duda dob zene dob dob / duda duda dob dob duda / dob duda duda duda dob zene zene dob / dob dob dob duda dob / dob dob duda dub dob dob duda duda / üsd	

porondra lökött
körberöhögött
tetemed kidobja
s csontvázig zúzdal
az omló
Duna-part

te másodosztályon utazó
váróteremlakó
ablakon kidobott kápolnavirág
rózsafüzér
csuklót összezáró
igenre nemmel
f e l e s e l ő
visszhang
kire fél füllel figyel
a hivatal
s a kidöntött sírkő
porladva vall
epe és méz
édes keserűség
egyetlenem
te
janicsártemetők fölött
lobogó lidérc
magvaszakadt palóc
utolsó bűnjele
amerikás székely
felhukolt kötele
fogak közé tördelt
halálos ágyán
véled szól nekem
a huszadik század
te vagy a csönd
szabadságom
nekem a levegő
szomjám és éhem
Rodostóm és Házsongárdom
húzatlan szólaló
mennyei harangom
virágos kertemnek
földönfutó füstje
égbe ható lángja
homlokomra fölszögezett
csillag
élettel áldott
megszegett kenyér
te árva
t e d r á g a
én szépem
én vétkem
én igen nagy vétkem

* * *

Beszélgj, hogy láthassalak... De látlak-e valóban, amikor beszélsz? Közös örökségünk, szavaink sűrű hálóján átdereng-e a lényed?

* * *

Hallgass reám. Egy láthatatlan lángolás
Teremté meg e nagy világot s benned az lobog...
... Halld meg szavam! Én prófétáktól származom.

* * *

Tízezer éve.
Tízezer múlva.
Mondották, mondjuk,
s mondják majd újra:
volt,
vala,
lesz,
van.

Kifogyhatatlan.
S elfér három-négy
igealakban.

* * *

Ki láthatna el a bölcsőig, amely létünk hajnalán a nyelvünket ringatta? Ki mondhatná el, hogy látta őt pólyás korában, ajkán az első szavak gyöngygyűgő-géseivel? Már Balassi Bálintot is sebhelyes katonaként vette a karjába. Már vasszögekkel veretett Jézust siratott, hazának, jobbágnak sorsán kesergett, tatárjárást, törökdulást átkozott. És nem volt egyetlen pihenő vasámapja.

*

Hajnaltalan történelmi virrasztások pirosszemű pesztonkája!

Senki sem látta őt a bölcsőben, de csecsemő-arcát bárki fölidézheti magának, ha lehajol egy cseppet. Nem a földig, nem az alázatig. Hanem ahol egy gyermeki tudat szintjén kezdenek a szavak nyiladozni. Induljatok el vele az anyanyelv ösvényein és meglátjátok a bölcsőt, amelyért a Kőrösi Csoma Sándorok hasztalan keltek nagy vándorútra...

*

... örökös igyekeztünkben, hogy összeszedjük magunk, nyelvgyarapító kalandjainkban az elhunytak is velünk tartottak mindenkor. A halott házak is. A kihűlt udvarok. Dermedt tűzhelyek. Velünk tartottak némely pudvás lelkű élő személynél is nagyobb ragaszkodással.

*

Áruhás királyfik akadnak időnként, kik a népszámlálást végzik. Olyanformán is, hogy szópogromok vérmezőin feltámasztják a halott igéket, amiként Arany János tette, vagy éppenséggel az életüket vetik oda kiáltó hangsulynak a megtalált szavakra.

* * *

Latiatuc feylem zumtuchel
hogy még nem vogimuc pur és chomuv
csak féljük hogy egy századvégi reggel
bizony leszünk csak a por és hamu
ha pirkadat leszen az éjszaka
és nem láthatjuk mert kiég szemünk:
égő csipkebokrába mint valaha
annak az istennek sose nézhetünk

Mivégre teremteve miu isemucut
és mivégre minket — mondjátok feleim
az a négy lovas mivégre üget
az évmilliórdok üres terein
hisz nélkülünk nem volt és nincs halál
és nem is lehet öröklét sohasem
csak szenvedés ahogy egy bolygó rugkapál
lézersugárnyi krisztustövisen

Egy börtön pásztornak s juhnak akol
ahol mindkettő áldozat lehet
a próféta a jobb vagy bal lator
Izsák Ábrahám vagy egymás helyett —
mert hogyha minden mezőt letarol
a sáskahad a szárnyas gyűlölet
minek arkangyal hiszen a pokol
olvadt harangja zúgja a delet

Ne adnál nekünk paradisumut
csak házakat hagyj meg és kerteket
arcot amely az arcunkhoz simult
ölből kibukó ölbeli gyereket
ki nem tudja hogy jászola a múlt
és megváltani érkezik megint
a sikolyos jövőt mit elvakult
gyönyörben nemzettek géneik

Megszakasztja torkunkat ama gyümölcs
és a halálnak halálával halunk?
Nem tudás tiltott parancsa: ne ölj
és ne ölesd meg magad általunk –
de nem tudhat újjáteremteni
ki önmagában csak a Nagy Hiány
Optime nostris fratres carissimi
dei misericordiam

*

(Kórusban énekelt gregorián dallam következik....)

* * *

Ahogy feltámaszt majd halottainkból
egykor az Úr
úgy gyúl ki most a tudat csipkebokra
újra s újra kigyúl

Ahogy a tudat csipkebokra most
kigyúl
úgy támaszt fel halottainkból
egykor az Úr

Körülottem átláthatatlan homály. Tapogatódzom egy test, egy tárgy után. Kopp, kopp, kopp. Kopognak, élnek odakint. Ahogy van kívül, akkor úgy van belül, s kijuthatok, elérhetek valahová. És ott minden más: ragyogás vakít, és nincs sötét, a díszletek alakíthatók, s van jövő, mintázható jövő.

Talán egy beomlott alagútban élek. Most csákányozzák a törmeléket. Egy alagútnak van bejárata és kijárata.

Fölcsendül egy dal. Ahol énekelnek, ott vágyódnak, ahol vágyódnak, ott út vezet valamerre, az úton szabadulni lehet, célhoz érkezni.

Káromkodás csattan föl. A káromkodás sebzett fájdalom, vérszomj, fortyogó düh, az indulat felhők felé kóválygó sárkánya, van előélete és utójátéka, leírható története, s a történet maga élet. A messze hagyott küszöbök szédületében.

* * *

Öröklétet dalodnak emlékezet nem adhat.
Ne folyton-változótól reméld a dicsőséget:
bár csillog, néki sincsen, hát honnan adna néked,
Dalod az öröklétből tán egy üszköt lobogtat
s aki feléje fordul, egy percig benne éghet.

Fogd el a lélek árján fénylő forró igéket:
táplálnak, melengetnek valahány világévet

s a te múlt dalodba csak vendégségbe járnak,
a sorsuk örökélet, mint sorsod örökélet,
társukként megölelnék és megint messze szállnak.
(A Szivárvány havasán... című népdal 2 strófáját éneklő egy lány.)

Miféle beszéd ez?

Idegen meg nem érti

S aki csak ezt beszéli –

mindenütt idegen.

Vízözön örvényében elárvult égi fészek,

hogyan tudtál megmaradni,

keselyűk örületében,

lomb-szötte gerle-szállás,

testvértelen magányban?

Ki hoz neked naponként olajágot?

Ki nőgat a partra:

megterhelsz szárazon?!

Hisz vérhabos sziklák közt értél partot te mindig,

s örök forgásban kerülget a téboly,

mint pontot a pörgő tér,

a bezárult kör közepében....

Nap. Ég. Hal. Kő. Szél. Víz...

Szeretsz?

Szeretlek!

*Ízét, csengését, lángját, fényét,
értelmét, mondd, érted-é a szónak?*

Egy hang.... Hívását idegen nem érti.

Mint az anyatej, édes és fanyar,

Zengő és zord, mint a magányos férfi,

Víjjogó, mint az izzó zenekar. —

Franciául suttogsz szerelmet, angol

Jelzót dadogsz... De most, mikor a hang szól,

Megérted, mint aki hazatalál:

Ez a hang sorsod lesz, mint a halál.

A világ fénylik, nem vár senki, kába

Irammal mért vágatsz hazafele?.....

.....Otthon vagy? Hol vagy otthon?

...a versmondók ide-oda járkálnak a színpadon, mintha keresnének valakit vagy valamit, közben egyikük fokozatosan előrejön mondva a szöveget:

Uram, nem látta Magyarországot?

Tudom, nehéz a nyelve,

tudom, nehéz a szívem,

uram, nem látta Magyarországot?

Lányok, sokan, szaladnak,

akár a reggeli szél,

hajuk lobog a keleti égen,

ő pedig kővér kalácsot fon,

karcsúbb ő a liliumillat estéli árnyékánál.

Uram, nem látta Magyarországot?

... a járkáló tömeg észrevétlenül hátrább húzódik, az előtérben marad két fiú, az egyikük észreveszi a másikat, megáll mellette, és elkezdődik a párbeszéd:

— Időmadárijesztő.	— És még milyen is van?
— Micsoda?	— Néma.
— Időmadárijesztő.	— Néma?
— Időmadárijesztő?	— Az.
— Az.	— Némavers?
— Találós kérdés? (nemet int)	— Némavers. De csak legbelül szokott megjelenni.
— Mi akar lenni? Mit jelent?	— Olykor nagyon nagy példányszámban. Rendsze-
— Időmadárijesztő.	— rint az iméntihez hasonló egyszavasok ellenver-
— (bizonytalanul) – Politikus?	— seként. (hallgatnak)
— (nemet int)	— Köszönöm ezt a kis poétikai eszmefuttatást.
— (nevetnek)	— Kérem.
— Hát akkor?	— Vigasznak se rossz. Ezután majd, amikor már-
— Vers.	— már vérembe rögződnek a ki nem mondható
— Vers? Talán verscím.	— szavak, megpróbálok nagy költőnek érezni ma-
— Vers. Maga a vers.	— gam. Köszönöm.
— Időmadárijesztő. Ez önnek vers, uram?	— Szóra sem érdemes, költőtárs.
— Vers. Időmadárijesztő. Egysoros. —	— (Lehajtott fejjel mindketten el.)
— Pontosabban: egyszavas vers. Ilyen is van, uram.	

Pedig én tudtam a szót, az Igét!

Tudtam, higgyétek el! — Igaz,
már nem tudom, hogy honnan. Nem tudom,
micsoda rejtett utakon jut tudomásunkra minden, amit tudunk.

És nem tudom, csak érzem — valahogy —
a határt sejtés és tudás között;
gyermekkoromban *tudtam* a fület, az ágyat —
ma nem tudom már: megszoktam. Kevesebb
ez, mint a tudás? Több? Nem tudom.

Tárgyakra, fogalmakra, érzésekre emlékszem —
tudás ez vagy csak téglája a tudásnak? Nem tudom.
S honnan pattant ki az Ige?

Emlékezés, érzés, tudás, fű, ágy és minden, ami kitölti az űrt közöttünk,
születés, szerelem, halál, gabona, szép szó, vadászgép, szerelem, hulla,
gabona, kín, gyöngédség, verejték, pipacs, halálfélelem, fű, ágy,
emlékezés — érzés — tudás:

honnan pattant ki az Ige?

Fölismerés volt, az elképzelt Rendé?

Sejtés csupán, a biztonságérzet vágyáé? Nem tudom.

Ez is, az is talán — talán, hisz sejtelmeinkben
(mint sejtjeinkben a lassú tűz) munkál a megszokottság,
s hiába próbáltak annyian, de annyian, oly sok ideje már,
leszoktatni a vidámságról, a reményről, a hitről — hogy mégis érdemes —,
a szerelemről, a biztonság vágyáról, kised és tagbaszakadt
örömökről — a jószágról, igen, nem félek kimondani,

hiába próbáltak annyian, de annyian, oly sok ideje már,
leszoktatni az életről, ezer fortélyal: könnyű lét ígéréttel vagy súlyos
halál kényszerével, mézesmazdaggal vagy kilencfarkú macskával,
délibáb hatalommal, ólom rabsággal,

mert *éltünk* — s már a pusztá lét is rászoktat a szerelemre,
éltünk — s még mindig nem tudtuk megszokni a halált:
ennyi, amit tudunk.

Valahogy így született az Ige —
hogyan mikor? Nem tudom.

Talán még gyermekül, nem tudva, mit tudok,
öriztem, — az *enyém* volt, az én külön játékszerem,
titkom, amelyet nem akartam a felnőtteknek kiadni —:

nekik szabad volt cigarettázni, nekik mindent szabad volt — hát nem
hiányzott az Ige, nem a Megváltás: boldogok voltak!
És én tudtam a szót, az Igét,
s nem volt kivél megosztanom, s ha meg nem oszthatom, mit ér?
Most mondom ezt, hiszen valószínű,
hogy *akkor* úgy voltam vele, — — talán
ezzel a valószínűtlen hasonlattal érthetem meg:
úgy voltam, mint ha egy darabka
tisztá rádium-rögre leltem volna, s rejtegetve
játszom vele, dugom, hogy meg ne lássák, mert elveszik,
s nem veszem észre, hogy napról napra fogy
és fogyása a kórt növeszti bennem, dajkálja a halálomat.

Mint minden gyermek: én is lenéztem a gyermekeket.

Őriztem az Igét s az Ige bennem a halált.

Aztán kitágult a világ, rettenetesre-nagyra.

*

Milyen széles az Óceán
annak, ki hazagondol —
s rossz hír számára mily rövid az út.
S százszor jajabb annak, ki már-már gondolkodni se tud
a gondtól.
Jaj neked, hús-vér idegen! —:
szerves gép itt az ember — —
próbald szeretni — hisz mégis az a dolgod —
nem kilóra mért szerelemmel.

Hova vetemedtél
hova vetemedtél
szivárvány havasról
szivárvány havasról
tűzre te vettettél
hamuvá vedlettél
mint jó Rádúj Péter
szémé menyecskeje
románul Marinka
magyarul Margitka
ifjú Rádúj Péter
szémé menyecskeje
románul Marinka
magyarul Margitka

Jaj istenem a világ
kinek szoros kinek tág
jaj de szoros a világ
csontig hatol velőt vág
hogy kitágul a világ
ha egyszer jobb időt lát.

*

S a Világ ment tovább. Bennem eltemetődőtt az Ige;
kezes juhocska: nyaltam a sót, hálásan, ha itatáskor
tekintetére méltatott a Pásztor,
kitapostam egy vackot a karámban,
szemhunyva is hazataláltam,
helyem volt, meghatározott —: determinált;
este olvastam a *Germinalt*;
szelidülj, Világ! Szokj ide.

És mocorogni kezdett az Ige.

Az Ige, igen.

Tudás, sejtelem, bölcsesség, megézés!

Az Ige mocorgott, világra vágyott – vagy csak világgá? Sebaj: mocorgott.

S szelídült a Világ!

Jó-e? Rossz-e? — Ez is, az is.

Szép? CSúnya? — Ahogy akarom. Igen,

Ahogy akarom! Rajtam áll!

(S a legfőbb bölcslet ez gyötörte,
És aludni se hagyta őt,
S fejét, amely főtt, egyre törte,
És amíg törte, egyre főtt.)

Akar-e megváltást a világ?

S ha igen: milyen? Ahány ember, annyifélet?

Összkomfortos Megváltást? Villamosított Megváltást? Léghajlított

Megváltást? Sugárhajtású Megváltást? Vajaskenyér Megváltást?

Primőr Zöldség Megváltást? Tengeralattjáró Megváltást? Zsebrádió

Megváltást? Házastársi Puszi Megváltást? Zenés Megváltást? Első-

osztályú Megváltást? Turistaosztályú Megváltást?

Mert a Születés egyforma mind. De Temetés van Elsősztályú, Másod-

osztályú, Harmadosztályú s Kitudjamégmilyen –

egyformán születünk, de nem egyformán halunk meg: valahol itt, a kettő

között gyökeredzik a baj.

Mit kezdjek hát az Igével?

(A legfőbb bölcslet ez gyötörte
És aludni se hagyta őt,
S fejét, amely főtt, egyre törte,
És amíg törte, egyre főtt.)

Bölcs voltam-e?

A bolondoknál bölcsebb.

A bölcséknél bolondabb.

De még mindig tudtam az Igét.

*

Kicsi ember, tudsz-e
szépeket hazudni,
szép álságot hinni?

Van-e erőd: utolsóig
Minden poharat kiinni?

Kin veszed meg végül,
hogyan alhatol?
Ten bűnöd az is, ha
megszaggattatol.

Fáj az otthon, ki megtagadott.

Fáj az otthon, a megtagadott.

Halál elől meghalásba menekül, aki él —

út-e az út, mely nincsen?

Kevés helye az életnek ott, hol túl sok a vér,

kevés helye az embereknek, hol túl sok az isten.

Akit sorsa meg akar tartani:

síríglan-reményben ég el.

Akit sorsa el akar veszteni:

megveri tehetetlenséggel.

*

S mi történt közben — —

nos, ami szokott.

Az étellel (Élettel?) találkoztam naponta,

megszoktuk egymást, föl se tűnt, hogy találkozunk,

néha meglepett egy kis halállal, ha lázas voltam, piramidont adott,

néha nem hagyott aludni, szidtam; fűtyült rá;

ha nagyon utáltam vagy nagyon szerettem, leöntöttem etilalkohollal

meggyújtottam, kék lánggal égett, melege jó volt, aztán elmúlt,

dideregtem, megmelegedtem újra,

szeszélyes volt különben,

sok mindent kitalált nekem, nem unatkoztam, az igaz,

mesélt, muzsikált, pofozott, égi és földi háborúkkal gyötört, mondta

szeressek, mondta: ne szeressek, és szót kellett fogadnom,

ha néha szemtelen volt, rászóltam: várj csak, kisanyám, még megvan az

adum!

— Ki vele! — mondta ő.

— Minek sietni? — mondtam én.

— Ne játssz!

— Miért ne?

— Belehalsz!

— Ugyan. Játékba nem lehet belehalni.

— Dehogynem.

— De én nem akarok! Csak akkor van halál, ha félem!

— Féld hát!

— Nem akarok félni! S ha nem félek: nincsen halál! Vagy messze van. Nem is igaz. S ha igaz is: itt az adum!

— Ki vele!

— Majd. Nem sietős.

.....Megszoktuk egymást, szentigaz. Hébe-hóba szólt még, hogy jön,

hogy jön az óra, amikor le kell szoknom róla, leintettem, múlt az idő,

valaki az ürbe röpült, valaki szült, valaki szeretett, éheztem, ettem,

megtanultam a kék eget fölöttem, meg a sirást, meg a káromkodást, azt

hittem, vittem valamire, azt hittem, semmire se vittem, azt hittem,

fölfedeztem a rejtett utakat, melyeken tudomásunkra jut minden, amit

tudunk,

jó érzés volt, biztonságos, a megszokás biztonsága volt, mert megszoktam

az Igét, megszoktam, hogy VAN — — és — és — már nem emlékszem

másra.....

Hontalan fények közt otthonos lélek:

mindentől, ami volt, mindentől félek.

Könnyező-csillag-szem-báránya késtől:

félek a sajtó megismeréstől.

Akad-e, akad-e valaki még?

Számban gyöngyöznek keserű igék.

Csillagok pislognak kialvatlanul.

A fény, a fény remegni tanul.

Mennykő igazságok között vacogva

világom szétszakad darabokra.

Akár a nap az esttől,
elválik test a testtől
és el a kéz a vágytól,
férfi és nő az ágytól,
az akarat a szótól,
el a cukor a sötől,
pokol a magas égtől,
befejezés a végtől,
a kezdet a nyitástól,
sírás a csitítástól,
az eszmény a valótól,
élő a meghalótól,
halott az élve-holtól,
és ama zsák a föltől
fölrúgva talmi törvényt,
ami volt, meg se történt,
s ami lesz mindhalál,

még ma halálra válik,
a szólott szó is szótlan,
a való is valótlan,
a létező is létlen,
a vétkező is vétlen,
az ártatlan is ártó,
a föld égre kiáltó,
és tettető a tettes,
és kedvetlen a kedves,
és a kegyes kegyetlen,
az összesség egyetlen,
több a kevés a soknál,
és több a csönd a szóknál,
és csupa seb vagyok már,
s már nem szól senki értem,
s nem értem. Nem értem.

Magamat világgá kiáltván,
állok kéretlenül a vártán.

Éget a szó, éget, eléget.
Adjak, adjatok oltó igéket.

Romladó húsom végét a rögben:
hinnem az Útban, az örökben.

Az Útban, mely veszni nem ereszt, és
amely örökös újakezdés.

(Elmondhassam, hogy megcsalattam:
nemet vetvén, *igent* arattam.)

Ki próféták és görbe hátú mesteremberek utóda vagy, ne add fel éji műhelyed. Bár senki sem figyel rád, a helyed el nem hagyhatod, a virrasztó toronyszobát, hol gyertyafény világít minden málló töredékre. Maradj hű a szavakhoz, hűséges nyájad el ne hagy, hiába a gépi handabanda odakünn, közgazdászok és kancsal próféták tülekedése. Maradj az álmok pásztora, próbáld még egyszer egybelátni az időt. Ahogy az alkimista elegyíti higannyal a ként, hűséges szavaiddá lélekedj. Hallgattad még a régi mestereket, akik a holnapot néven nevezték, s porköpenyűkben oly korszerűtlenül botoltak itt, mint éj lidérce. Arcukat s hátuk görbületét nem ismerte senki. De visszaneznek, s a láthatatlanért virrasztanak tovább, és látomásuk megmarad, mint borostyáncsöppbe zárt levél.

Az előadásban elhangzott idézetek vagy teljes művek szerzői a megjelenítés sorrendjében:

Papp Tibor: Pogány ritmusok — részlet
Ferenczes István: Szerelmes ének
Cs. Gyimesi Éva
Füst Milán: A magyarokhoz — részlet
Kányádi Sándor: Tízezer éve — részlet
Sütő András: Engedjétek hozzám jönni a szavakat —
részletek (4)
Veress Miklós: Új olvasat
Székely Magda: Hasonlatok
Rába György: Kopogtatás a szemhatáron — részlet
Weöres Sándor: Ars poetica — részlet

Szivárvány havasán c. népdal
Garai Gábor: Magyarul
Magyar Lajos: Szabadság-óda
Márai Sándor
József Attila: Magyarország messzire van — részlet
Kányádi Sándor: Időmadárijesztő
Szilágyi Domokos: A prófeta — részlet
Szilágyi Domokos: Bartók Amerikában — részlet
Szilágyi Domokos: Utóhang
Szepesi Attila: Mesterségéhez

Az ünnepi műsort **Tőkés Erika** tanárnő rendezte. Előadták a **kolozsvári Apáczai Csere János Gimnázium** tanulói.

H. Tóth István – Vasvári Zoltán

Utak a drámákhoz

(Olvasmányok a dráma és a színház történetéből)

Előjáték (Prolóógus)

- Adj, király, katonát!
- Nem adok!
- Ha nem adsz, szakítok!
- Szakíts, ha bírsz!

I. felvonás

Ugye, emlékeznek még erre a katonát kérő-szerző gyermekjátéokra?

Kikből is állt? *Játékosokból* (szereplőkből).

Mi jellemzi ezt a szövegművet? A feszült, indulattelt *párbeszéd* (dialogus/dikció).

Mi következett a „Szakíts, ha bírsz!” erőteljes, esetleg a gúnyos felhangot sem nélkülöző kiáltás után? A *cselekvés* (akció). A játékosok beszédmódja fontos eszközül szolgált, mert egy-egy *jel* (karakter) mutatott meg, nevezetesen a szembenálló hadseregeket. *Összeütközésük* (konfliktusuk) az ellentétes akaratot fejezte ki. A seregek egymást felváltva – egy-egy katonával képviselve – egészen addig futottak szakítani, amíg a *végkifejlet* be nem következett, vagyis az egyik hadsereg királya magára nem maradt.

A játék végén oldódott a feszültség, bekövetkezett az a jóleső érzelmi felemelkedés vagy *megtisztulás* (katarzis), amely után vidám könnyedséggel láthattak a résztvevők újabb fontos dolgok után...

Amiről eddig olvashattak, az nem más, mint a klasszikus, ókori eredetű műnemek harmadik nagy együttese: a *dráma*.

II. felvonás

A drámai művek nemcsak hallgathatók a rádió, a magnó- és cd-felvételek jóvoltából, hanem megtekinthetők színpadi előadás formájában is, sőt képmagnófelvételnek, képlemeznek (= dvd) köszönhetően bármikor meg-újranézhetőek. És ne feledjük: olvashatjuk is ezeket az alkotásokat! Mi ehhez, tehát a drámaolvasáshoz járulunk hozzá Szerdahelyi István kutatásaira, Dobcsányi Ferenc és Mész Lászlóné módszertani írásaira támaszkodva.

A dráma műnem a *tárgyat* és a *témait* elsősorban a *külső valóságból* meríti, de alapvetően — ellentétben az epikával — *dialogikus formájú*, a cselekmény mindenekelőtt a *szereplők párbeszédeiből* és/vagy *monológjaiból* tárul fel. Vannak, akik úgy vélekednek, hogy az eseményeket elbeszélő monológok alárendelt jelleggel fordulnak elő.

A szereplők korát, külsejét, öltözékét, az író/a költő által fontosabbnak tartott mozzanatokat, illetőleg cselekedeteket, a cselekmény időpontját, helyszínét jelzesszerű (rövid), zárójelbe tett, esetleg más módon elkülönített, úgynevezett *szerzői utasítások* (instrukciók) tartalmazzák. Ezek a szövegtípusok éppúgy tájékoztatók (informatív), mint a *műfaji megjelölés*, a játékos *személyek* (szereplők) felsorolása, a *felvonásokat*, valamint a *jeleneteket* bevezető számok. A befogadóhoz (olvasó, néző, hallgató) szóló szövegek közé tartoznak a szereplőknek azok a megjegyzései is, amelyeket a „*félre*” *instrukció* jelez. A most elősorolt szövegtípusfajták közlő-magyarázó (informáló) jellegüknél fogva nem tartoznak az esztétikailag-stilisztikailag létrehozott műalkotáshoz, az ugyanis: a szereplők megszólalásának sora, már a minőségét tekintve is más típusú szövegmű.

A dráma *beszédhelyzete* jelen idejű. A múlt eseményei vagy a jövő képei a jelenben elhangzó párbeszédekből és/vagy monológokból bontakoznak ki. Nem hagyható szó nélkül, hogy vannak egyszerűsített drámák, amelyeket *monodramáknak* is mondhatunk. Ezek a művek formálisan valóban monológokra épülnek, de mindig dialogikus helyzeteket mutatnak be, tudniillik az önmagával

vitakozó hős belső dialógusát teszik hangossá (a szerző, aki megírta, a színész, eljátssza). A *drámai párbeszéd* nyilvános és több funkciót tölt be. Az író/a költő alkotja meg, hogy általa a szereplők önmagukat és egymáshoz való viszonyukat, a drámai helyzetet (szituációt) fejezzék ki, de nemcsak egymás, hanem az olvasó/néző számára is. Ám az epikában az elbeszélő közvetlen szövege megelőzheti, megszakíthatja, követheti a párbeszédet, s ekkor közli például a szükséges, kiegészítő, magyarázó információkat, esetleg értékkel, talán ironizál, vagy kétségbe vonja a hős(ök) megnyilatkozásait. *A drámában mindent a párbeszéd tudat velünk.* Az előre-hátra utalásokkal érzékelteti a dráma tér- és időviszonyait, az adott dráma világának légkörét, az ábrázolt környezet hangulatát. Ezért a *drámai dialógust telítettebbnek nevezük*, mint például az elbeszélések párbeszédeit.

A drámai műnembe tartozó alkotások alapvető vonása, hogy szerkezetükben kitüntetett szerepet kap a *cselekmény*. A cselekménynek érthetően vannak (lehetnek) meg nem jelenített, úgynevezett *közbeeső részletei*. Ezeket az eseményen kívül álló *narrátor* monologikus szövege mondja el a cselekményt megszakítva. A szereplők párbeszédére épülő szerkezet miatt a narrátor gyakran az író/a költő szövege, aki megjegyzésekkel (kommentár) kíséri az eseményeket. A cselekmény elé helyezett *előljáró monológ* (prológus), illetőleg a végkifejlet utáni *utószó/utójáték* (epilógus) is efféle célt szolgál. A modern, más megnevezéssel: avantgardisztikus drámák részben vagy erőteljesen szakítottak ezekkel az ókori gyökerű, elsősorban görög eredetű drámafelfogásokkal, s ma már *felvonásközi jeleneteket* (közjátékokat) sem alkotnak a drámaszerzők.

A drámai műfajok hagyományosan nevezhető felosztása szerint *tragédiáról, komédiáról és középajájú drámáról*, illetőleg ezek alfajairól beszélünk.

	<i>A drámai műfajok általános rendje</i>	
tragédia	komédia	középajájú dráma
jellemtragédia	jellemvígjáték	színmű
sorstragédia vagy	cselvígjáték	népszínmű
végzetdráma	helyzetvígjáték	
	bohózat (burleszk)	

A kb. 4-5 óránál hosszabb játékidőt igénylő vagy színpadi előadásban technikailag megoldhatatlan alkotásokat *könyvdrámáknak* nevezünk, mivel eleve elsősorban (el)olvasásra szánt műveknek tekinthetők.

III. felvonás

A *drámai mű* miközben megalkotott szöveg, ugyanakkor *teremtett világ* is. Ez a világ a szöveg megalkotásakor a szöveg nyelvi közegében épül fel. Szóltunk már arról is, hogy lényeges különbségek vannak a drámai közlésmóddal létrehozott szövegek, vagyis a drámák és az epikus alkotások között. Most még két lényeges kérdést szükséges érintenünk: a *meghatározás* (definíció) problémáját és a drámai művek *elemzésének* néhány mozzanatát.

Nem árt tudniuk, hogy az ókortól napjainkig a dráma műnem meghatározása körül nagy változatosság alakult ki. Egymással ellentétes, egymást kiegészítő, vagy különböző szempontú elemzések, meghatározások születtek. Most arra teszünk kísérletet, hogy közelebb hatolunk a dráma fogalmának meghatározásához.

Az ókori görög dráma hatására a filozófus Arisztotelész így vélekedett: a drámák „cselekvő embereket utánoznak”. A drámaelmélet több évszázados története során sokféle magyarázattal illlették Arisztotelésznek a drámával összefüggő, imént idézett megállapítását is.

Mi a dráma fogalmát így jelöljük meg:

A cselekvést jelentő görög eredetű dráma szóval jelöljük az epika és a líra melletti *harmadik műnemet*, s egyúttal ennek egyik alfaját is (tehát műnem- és műfaj-meghatározó fogalom egyszerre). *A dráma műnem alkotásai olyan szépirodalmi művek, amelyek emberek közötti ellentét(ek)ből kialakuló cselekményt sűrítve, párbeszédés módon, színpadi előadásra szánva készülnek/készültek. A drámai cselekmény leglényegesebb vonása a főhős és az ellenfele(i) közti konf-*

liktus, vagyis összecsapás, összeütközés. Szerkezetének fő részei az exozíció, a bonyodalom és a kifejtet. A drámát felépítő felvonások rendszerint e részek egyikének felelnek meg. A felvonások jelenetekre tagolódnak.

Hogyan juthatunk el egy-egy drámai mű jelentésvilágának mélyebb megértéséhez? Sokféle-képpen...

Induljunk ki abból, hogy a dráma éppoly célszerűen szervezett szöveg, mint más műnemű, műfajú irodalmi alkotások, de a dráma párbeszédközpontú jellegéből adódik, hogy nyelve sajátos többletfunkciót lát el. Ebből következnek: a drámai szöveg nyelvi elemzése egyfelől a mű egészére, másfelől annak alkotó tényezőire nézve adhat megközelítési, vizsgálódási támpontokat. Megállapíthatjuk, hogy milyen az adott dráma nyelve, például metaforikus, romantikus stb., képei hogyan viszonyulnak a hétköznapi valósághoz, azaz emelkedett-e, szürrealisztikus-e, vagy milyen a hangneme, például patetikus, ódai szármalású stb.

A következő szempont lehet a megjelenített dráma szereplőinek, tetteinek és az ábrázolt jellemeknek az ismertetése. Mindebből következik, hogy vizsgálható a cselekmény, a szereplők, a dráma tere és ideje s a kompozíció egésze és minden eleme egyenként és egymásra hatásukban is. Mivel a dráma világ kompozíciójának része a szereplők magatartásának és egymáshoz való viszonyának fokozatos kibontása, ezért a jellemekkel, továbbá a jellemek összefüggésrendszerével részletesen is szükséges foglalkoznunk.

A mű minden jelenetét megvizsgálhatjuk úgy, mint egy folyamat meghatározott szakaszát: az előző és a következő jelenet(ek)hez való kapcsolódást, amelyet jellemezhet okság, ellentét, fokozás, fordulat, feszültség, feloldás stb. De elemezhetők az egyes jelenetek önmagukban is, mint fontos jelentésgységek.

A drámáiról nemcsak megjelenít egy világot, hanem az értékítéletét is beépíti a műbe, mintegy hozzáadja önmaga személyiségét. A dráma érték szerkezetének a vizsgálatával jutunk el a mű eszméihez, gondolataihoz, a befogadónak (olvasó, néző, hallgató) szánt üzenet rétegeihez. Az ember az élet minden helyzetében minősíti a valóság jelenségeit. Megállapítjuk, hogy a dolgok pozitív, negatív, vagy közömbös hatásúak-e számunkra. Az értékelés mozzanata jelen van az emberi kommunikációban, s ezt változatos nyelvi rétegek és szintek mozgósításával juttatjuk kifejezésre. Az írónak a megjelenített világhoz való személyes viszonya a dráma hangnemében érzékelhető.

A fentiekben csupán érintettük, hogy a drámák milyen rétegei milyen szempontok mozgósításával vizsgálhatók a műelemzés alkalmával. Ne feledjék, hogy mindig az egyedi alkotásoktól függ, mikor melyik szempontot kell jobban érvényesítenünk esetleg, vagy melyik mozzanatra kell erőteljesebben figyelni, nem elhanyagolva más megközelítési lehetőségeket sem.

Utójáték (Epilógus)

Készüljenek fel egy drámai műalkotás elolvasására, elemzésére, majd az olvasottak és az elemző gondolataik, álláspontjuk ismertetésére, kifejtésére!

Szerencsés lenne, ha többen is ugyanazt a művet olvasnák el, s meggyőző elemzésükkel másokat is rá tudnának venni a bemutatott szemelvény elolvasására.

Ha tehetik, nézzék meg a közösen feldolgozott drámai alkotás színházi előadását is! Vessék egybe az olvasmányélményt a színházi élménnyel!

* * * * *

Feladatok az *Utak a drámához* című tájékoztató szövegéhez

1. Emelje ki a fentiekből a dráma fogalomkörébe tartozó fogalmakat, kifejezéseket! Rendezze a szakszavakat, például *ismert, részben ismert és nem ismert fogalmak* körére!
2. Rendszerezze a dráma fogalom ismertetőjegyeit, például ezen szempontok mentén!
 - a) a szó eredete, jelentése, kettőssége;
 - b) a dráma szövegtípusai;

- c) a dráma nyelvezte;
d) a drámai alkotások megközelítésének lehetőségei.
3. Vesse egybe a dráma műnem ismert jellemzőit az epika és a líra jegyeivel! Mutasson rá a hasonló, megegyező és eltérő vonásokra!
 4. Nevezze meg a drámai műnem szövegtípusait!
 5. Mik azok a jellemzők, amelyek alapján elkülöníthetjük a drámai műnem szövegtípusait? Írjon ezekről részletesebben példák felhasználásával!
 6. Véleménye, ismeretei szerint miben nyilvánul meg a drámai mű alapvető kettőssége?
 7. Nézzon utána, melyik korban hogyan gondolkodtak a dráma műnemről és műfajról! Jegyezze le 8-10 mondatban a legfontosabb ismereteket a különböző drámafelfogásokról!
 8. A drámai műfajok legismertebb felosztását szerkesztettük be a fenti tájékoztató szövegműbe.
 - a) Mit jelentenek az egyes fogalmak?
 - b) Említsen legalább 2-3 példát (szerző, cím, műfaj) a dráma műnem fajtáira, illetőleg alfajaira!
 - c) Talált-e olyan műveket, amelyeket hagyományosan könyvdramáknak mondhatunk? Melyek ezek?
 9. Válasszon egy alkotást a dráma műneméből!
 - a) Tárja fel a kiválasztott szemelvény műnemi és műfaji jegyeit!
 - b) Indokolja meg, miért dráma a kiszemelt alkotás műneme?
 - c) Nevezze meg az adott darab műfaját, majd igazolja az állítása helyességét!
 10. Ismertessen néhány drámaelemzési szempontot konkrét műalkotás felhasználásával!
 11. Mit jelentenek a *dráma*, *drámai*, *drámaiság* irodalom- és művészetelméleti fogalmak? Helyezze el ezeket a szakkifejezéseket és jelentéskörüket különféle szövegösszefüggésekben, például:
 - köznapi élethelyzetben,
 - filmművészettel kapcsolatos véleménynyilvánításban,
 - zenével foglalkozó beszélgetésben,
 - képzőművészeti alkotás(oka)t bemutató elemzésben!
 12. Idézza fel az *epikusság-líraiság-drámaiság* irodalom- és művészetelméleti fogalmak főbb ismertetőjegyeit!
 - b) Mutasson rá arra, hogy az előbb kiemelt szakszók miképpen vannak jelen
 - a „Kádár Kata” című népballadában¹,
 - a „Toldi” című elbeszélő költeményben,
 - „Az arany ember” vagy „A kőszívű ember fiai” című regényben!
 - c) A most tárgyalt alapfogalmak hogyan érvényesültek egy, az Ön által is olvasott (esetleg látott/hallott) drámai alkotásban?
 13. Számoljon be (kb. 10-15 mondatban) egy olyan színházi élményéről, amely megtekintése előtt már olvasta magát a művet! Hogyan érintette meg az előadás?
 14. Keressen drámákról szóló elemzéseket, kritikákat! Tanulmányozza ezeknek az írásoknak a műfaji sajátosságait! Számoljon be kb. 10-12 mondatban a megfigyeléseiről!
 15. Készítsen témaösszegzést az „Utak a drámához” címmel! Alkalmazza az itt megismert és a más forrásokból származó fogalomkészletét, olvasmányélményeit a kb. 25-30 mondatteherdelmű beszámolójában!

Figyelmükbe ajánljuk!

Benczik Vilmos: Jel, hang, írás. Adalékok a nyelv medialitásának kérdéséhez
 24 cm, 287 oldal, ára: 2310 Ft
 Megrendelhető: Trezor Kiadó, 1149 Budapest, Egressy köz 6. Tel.: 363-0276, fax: 221-6337, e-mail:
 trezorkiado@trezor.axelero.net

¹ A megjegyzett ballada szakkifejezéssel is illethetjük a *népballada* terminusként ismert alkotásokat. Magunk mindkét műfajjelölő kategóriát — a megfelelő érvek felsorakoztatásával — elfogadhatónak látjuk.

<p>(Szűz Mária jelenben beszél, a jelen borzalmát ellentétezi a múlt boldogságával, amikor Jézus még kisgyermek volt.) — Gondoljátok végig, milyen érzést hagy maga után a vers zárata! (Az utolsó előtti sorban elhangzó jajkiáltás egy rövidebb változatban ismétlődik meg az utolsó, 4 szótagos sorban. Ez a csonka sor a jajgatást elhalová teszi, reményvesztettségét sugall, egy utolsó keserű sóhajt.)</p>		
<p>• A költemény néma olvasása — Jelöljétek be a szövegben a verslábakat! Nevezzétek meg őket! (Túlnyomórészt daktilusok, pirrichiusok és spondeusok találhatók a versben, de előfordulnak jambusok és trocheusok is.) — Olvassátok fel skandálva a szöveget, s vizsgáljátok meg, hogy miként befolyásolják a verslábak és a soronkénti szótagszámok a vers tempóját! Mely szövegrészeknél gyorsul, melyeknél lassul a tempó? (A keresztre feszítés gyötrelmeit leíró részeknél — „csontodat”, „izmodat” — a daktilus lendülete, s olykor a zenei nyújtott és éles ritmusra emlékeztető trocheusok és jambusok lüktetése — „szúrja át a melled”, „maradj anyád mellett”, „Rászegeztek a keresztre” — gyorsítja, sodorja a mondandót, de a múlt anyai örömeit ecsetelő szakaszok — „Álmomban csókoltam”, „hullt, csak hullt a záporkönyvem” — hosszú szótagjai megnyugvást hoznak, mintegy elidőznek a múlt szépségén. Ezenkívül a verssorok változó hosszúsága, az általában 6 szótagos sorokat felváltó 4, 5, 7 és 8 szótagos sorok hol gyorsítják, hol lassítják, megdöccentik a vers tempóját.) — Mire utalhat a sorok változó hosszúsága? (A váltakozó sorhosszúság a lélek zaklatott állapotát érzékelteti, pl. a múltat idéző szakaszokban [ezt tekinti a költő ideálisnak], amelyeket többnyire 6 szótagos sorok jellemeznek, a „jaj én fiam, én fiam” jajkiáltás [elfokozott idegállapot] 7 szótagos sora bontja meg.) — Mi a szimfónia? (A szimfónia négytételű zenekari mű, ahol a tételek a következő sorrendben követik egymást: bevezetés (általában moderato) — lassú — tánc (általában menüett) — gyors (presto), a negyedik tételt gyakran coda zárja le.) — Melyik tétele lehetne ez a vers a szimfóniának? Miért? (Mivel a vers leginkább daktilikus lüktetésű, a fájdalom nagy lendülettel tör benne a felszínre, így lehet a szimfónia negyedik, gyors tétele; a lendületet olykor lassítják a 6 szótagos sorok 5, 7 és 8 szótagokkal való dőcse-nése.) — Válasszátok szét a szövegben a múltat bemutató részeket a jelentőt! <i>Múlt</i> <i>Jelen</i> „Nem tudtam a bíról” „most a bú megölel, halványsággal belehel... ...feketülő vérrrel Csombókos a hajad.” „Az éjjel álmomban kicsi baba voltál... ...Abban a nagy tekenőben tükrözött az égbolt” „jaj én fiam, én fiam” „két szemed is kék volt.”</p>	<p>Egyéni munka megadott megfigyelési szempont alapján, majd beszélgetés</p>	<p>'15– '21</p> <p>'21– '26</p>

<p style="text-align: right;">„Gonoszok lándzsája... ...maradj anyád mellett.”</p> <p>„Álmomban csókoltam apró dundi lábad, mosolygott a csöpp szád”</p> <p style="text-align: right;">„jaj én fiam, én fiam, hadd menjek utánad.”</p> <p style="text-align: right;">„Véred hullása... ...szívem szakadása.”</p> <p>„Gögcicsélve heverésztél... ...a nagy tekenőbe.”</p> <p style="text-align: right;">„Rászegeztek a keresztre... ...jaj én fiam.”</p> <p>— Milyen hangulatúak a múltat és a jelent idéző szavak? Gyűjtsetek példákat! Van-e feszültség a két idősíki között? (A múlt csupa pozitív, belsőseges konnotációjú szó segítségével idéződik föl, pl.: „kicsi baba voltál”, „tükrözött az égbolt”, „álmomban csókoltam / apró dundi lábad, / mosolygott a csöpp szád”, stb. Ellenben a jelent inkább negatív hangulatfestő, hangutánzó, gyakran kemény mássalhangzókat alliteráló szavak írják le, amelyek hatására a keresztre feszítés kínjai szinte számunkra is tapinthatóvá válnak: „Iszonyú vasszegek / törik a csontodat, / facsarják izmodat”, „feketülő vérre / csombókos a hajad”, „gonoszok lándzsája / szúrja át a melled”, „szíved fárad, / karod is kiszárad, / éjfél tájban sötét hollók / tépázzák a vállad” stb. Múltat és jelent ábrázoló szavak=képek ellentétes hangulata, jelentéstartalma teremt feszültséget a két idősíki között.</p>		'26- '28
<p>• Rendszerezés</p> <p>Mária fájalmát elmélyíti a boldog múlt és a szomorú jelen közötti feszültség. Mindez az ellenkező hangulatú szavakban, a 6 szótagos sorok döccenésében, a jajkiáltásokban, a siratóénekszerű formában ölt testet a versben.</p> <p>Weöres Sándor költői alkatára nem jellemző, hogy olyan hangon szólaljon meg verseiben, amelyről magára a költő személyére lehetne ismerni, inkább különböző szerepekbe bújjik bele, s a beleérzés legmagasabb fokán dolgozik (l. Psyché). A <i>Mária siralma</i> esetében sincs ez másként, azonban nem hanyagolható el az a személyes vonatkozás sem, hogy a költő édesanyját is Máriának hívták. Ennek fontosságát igazolja a <i>Hetedik szimfónia</i>, amely a <i>Mária mennybemenetele</i> — <i>Édesanyám emlékének</i> alcímet viseli, s amelynek codájából való a következő idézet: „Csillagpályák asszonya, Mária, / oltalmazd Máriát, édesanyámat, / szememtől elszakadt útján/ ne érje bánat.”</p> <p>A <i>Mária siralma</i> zenei szerkesztettsége miatt kiválóan alkalmas zenei feldolgozásra (W. S. <i>A vers születése</i> c. doktori disszertációjában írja, hogy a vers gyakran úgy keletkezik benne, hogy előbb a ritmus vagy dallam ölt testet, s csak aztán kerül rá a ritmusra a szöveg. Ez mutatkozik meg a szimfóniák egyes verseiben, a szimfóniák egészére pedig Weöresnek Cigány György számára adott interjújában kinyilatkoztatott gondolata</p>	Tanári közlés Frontális	'28- '32

<p>igaz: „A zene melódiaanyaga a korai dolgaimra nagy hatással volt, most inkább a zenei struktúrából tanulok: a fűga—, szonáta—, rondószereket igyekszem szavakkal is megvalósítani, a verseimet zenei formákra építeni, azokra ágyazni.”)</p> <p>Hogy elméleti feltevéstünket a gyakorlatban is igazoljuk, hallgassuk meg Tóth Péter <i>Stabat Mater</i> c. kórusművét, amelynek alapjául e Weöres-vers szolgált.</p>	Zenehallgatás (CD-lejátszó)	'32– '40
<p>• Házi feladat kijelölése</p> <p>— Nézzétek meg a másik négy verset a <i>Második szimfóniából</i>, és fogalmazzatok meg, milyen összefüggéseket találtok a szövegek között! Szorgalmi feladat: megzenésített Weöres-versek keresése. Ha hoztok felvételeket, meg is hallgathatunk néhányat az órán.</p>	Tanári közlés	'40– '42
<p>• Visszacsatolás</p> <p>Aki végigolvasta a költő tizenegy szimfóniáját, nem kerülhetett el a figyelmét, hogy szinte minden versében megjelenik a transzcendentális-al való kapcsolat. Ajánlom figyelmetekbe a szerzőnek a <i>Teljesség felé</i> c. kötetét, ami még jobban segít megérteni Weöres ontológiai (=létfilozófiai) nézeteit.</p>	Tanári közlés	'42– '44
<p>• Az órai munka értékelése</p>		'44– '45

Weöres Sándor: *Mária siralma*

Nem tudtam a búról,
most a bú megölel,
halványsággal belehel.
Jaj nekem, én fiam,
égi virágszál,
igen elváltotnál,
messzire távozotál.
Iszonyú vasszegek
török a csontodat,
facsarják izmodat,
jaj én fiam, én fiam,
feketülő vérrel
csombókos a hajad.
Az éjjel álomban
kicsi baba voltál,
fürdettelek téged
egy nagy tekenőben.
Abban a nagy tekenőben
tükrözött az égbolt,
jaj én fiam, én fiam,
két szemed is kék volt.
Gonoszok lándzsája
szúrja át a melled,
gyere vissza, jaj én fiam,
maradj anyád mellett.

Álmomba csókoltam
apró dundi lábad,
mosolygott a csöpp szád,
jaj én fiam, én fiam,
hadd menjek utánad.
Véred hullása
szemeim sírása,
szép arcodnak hervadása
szívem szakadása.
Gőgicsélve heverésztél
két karomba dölve,
hullt, csak hullt a zápor könnyem
a nagy tekenőbe.
Rászegeztek a keresztre,
nem igaz, nem, nem,
jaj nekem, megfulladok,
fogjatok föl engem.
Szíved fárad,
karod is kiszárad,
éjféltájban sötét hollók
tépázzák a vállad.
Jaj nekem, én fiam,
jaj én fiam.

Felhasznált irodalom:

- SCHEIN Gábor, *Weöres Sándor*, Elektra Kiadóház, 2001.
- NAGY L. János, *A retorikus nyelvhasználat Weöres Sándor költészetében*, Akadémiai Kiadó, 2003.
- TŰSKÉS Tibor, *A határtalan énekese*, Masszi Kiadó, 2002.
- A Canticum Novum ifjúsági lánykar előadásában Tóth Péter *Stabat Mater* c. kórusműve. Vezényel Lovrek Károly karnagy. A felvételt a Magyar Rádió készítette 2003-ban a Pécsi Kamarakórus-Fesztiválon (1. CD).

Dóra Zoltán

Műveleti terület

Az emlékezetes miniszterelnöki beszéd után Budapesten a Kossuth tér lett a tüntetés központja. Mint ismeretes, az 1956-os forradalom évfordulóján innen a tüntetőket eltávolította a hatalom, mivel azt *műveleti terület*-nek nyilvánította. Megvallom, először találok ezzel a kifejezéssel, pontosan nem is értettem, sőt még az értelmező kéziszótárban sem akadtam a címbeli szószervezetre, de még a *műveleti* jelzőre sem. Megtalálható ellenben a *művelet* szó, melynek jelentése: „Összefüggő, tervszerű cselekmények sorozata v. ennek egy mozzanata.” A szó a tudományos nyelvhasználatban is használatos. Magam is ismerek néhány összetett szót és kifejezést. Ezekben a művelet az összetétel utótagjaként, illetve a jelzős szerkezet jelzett szavaként szerepel. Néhányat be is mutatok közülük. Íme: *hadművelet*, *alpművelet* (a matematikában). A *hadművelet* katonai szakkifejezés, melynek jelentését így fejtí ki a szótár: „Hadseregcsoportok, seregtestek összehangolt harcászati tevékenysége.” A hadművelet végrehajtására pedig *hadműveleti terv* készül. Beszélnek hadműveleti területről is, ahol éppen a hadművelet folyik.

A matematika közismert szakszava, az alpművelet a legegyszerűbb számolási műveletet jelenti. Amikor tehát a négy *alpműveletet* említjük, ezen az összeadást, kivonást, szorzást, osztást értjük.

A szószervezetek közül elégedjünk meg a szótárbeli példákkal: gyártási, pénzügyi, számtani *művelet*.

De térjünk vissza a műveleti terület kifejezésre! Milyen műveletről van szó, amelyet a Kossuth téren fognak elvégezni? Milyen összefüggő cselekmények sorozatáról vagy mozzanataról van szó? Szerintem semmiilyenről. Valószínűleg védett területre gondoltak azok, akik meghozták azt a rendeletet, hogy itt tilos a tüntetés, az utcai megmozdulás. Legalábbis én ebben bízom. Isten őrizz, hogy hadműveleti területté váljék az Országház környéke.

* * *

Holczer József

Képzavar? — Képalírás-zavar!

Egy-egy (folytatásos) képregényt akkor is megértenénk, ha nem írnák alá/belé az egyébként is szűkszavú magyarázatot. Nem így az önálló, nála akár sokkálta nagyobb szövegfelületbe beépülő *kép* esetében! Hivatásos **képszerkesztő** gondoskodik nemcsak a rajz/fotó/montázs szakszerű elhelyezéséről, de arról is: frappáns, kifejező és lehetőleg **rövid magyarázat** könnyítse meg az olvasó dolgát. Fáradozásuk ellenére olykor mégis előfordulhat, hogy a *képalírás* meghökkent – megrézfál, máskor pedig akár föl is bosszant – bennünket. És természetesen: megállítja a nyelvört is. Alábbi három példám mindegyike **könyvből** való.

Színes fotón miniatűr életjelenet, használt vagy félig használt ruhák tarkasága. A „Hangolj ránk! 10 éves a Gong Rádió” 134. o.-ról idézek: „Megérkezett a Gong Rádió küldeménye a *hajléktalan szállóra*”. Értjük, persze, a képet, és a szöveg is segíti ezt — töle telhetően. Kájánul fölvetjük az analógiát: jó száz éve egy szakmába vágó színominával éltek volna bizonyára. A színhely ez lett volna: a „*szegény ház*”. Már is értjük, mi hát itt a hiba. **Egybe** kell írni a **szegényház**-at (= 'a szegények háza') és hasonlóképp a **hajléktalanszálló**-t is, mivel épp ez a *birtokos jelzős összetétel* fejezi ki azt, hogy 'a hajléktalanok szállója' a szóban forgó hely.

Száraz Miklós György „Erdély csodái” c. reprezentatív kötetében Tóth Zoltán gyönyörű fölvételeinek egyike alatt ez az útbaigazítás szerepel: „Román *juhos gazdák feleségei* a templom oldalában” (93. o.). Nincsenek túl sokan az asszonyok, így a többes szám egyáltalán nem sugallhatja azt, hogy netán háremek gyülekezete lenne itt. (Földrajzilag amúgy is messzebb esik még a mohamedánabb vidék...) Nos, íme az örök probléma, tehát hogy „*feleségei*” vagy csak „*felesége*”. Ez utóbbi, tudjuk, még azt is fölveti olykor, hogy több férfihez tartozik egyazon avagy egyetlen nő. Szerencsére itt is azt tanácsolhatjuk: éljünk a szerkezet helyett *birtokos jelzős összetétellel*. Itt a **mozgósabálynak** kell érvényesülnie. Azt, hogy minden juhos gazdának csak/ís/ egy neje van, ekképp írhatjuk szépen és mindenképp egyértelműen: *juhosgazda-feleségek*.

Végző példánk a „Halálra szántak, mégis élünk!” c. dokumentumkönyv I. kiadása 23. o.-áról való: „1945. augusztus 20. Szent Jobb-körmenet. *Apácák és fiatalok népviseletben*.” E legutolsó szó mondattanilag (bár elsődlegesen helyhatározó) ún. *hátravetett jelző*. Igen ám, de — a szövegíró szándéka ellenére! — visszasugárzik a legelső szóra is. A képen viszont az apácák egyenruhájukban, egyházi öltözékükben láthatók; igaz, közöttük egy lány valóban népviseletes ruhában lépdel. Vagy sorrendcserével az „apácák” kerüljön hátra, vagy pedig — ugyanazon tőből — immár elől álló melléknévi jelzőt alkossunk: „*Apácák és népviseletes fiatalok*”!

Szabó G. Ferenc

A grammatika szerepe a tanár látószögéből

Az anyanyelv oktatásának történetében a kezdetek óta folyamatosan váltogatják egymást a grammatikát pártoló és a nyelvtanellenes korcszakok. Anyanyelvi nevelésünk jelenlegi szemlélete és gyakorlata jobbra arról tanúskodik, hogy a grammatikát nem lehet száműzni a közoktatás egyetlen szintjéről sem. A kívánatos látásmódra és mértékre a szükséges és elégséges mennyiségre nézvést azonban — részint láthatóan, részint vélhetően — ma is megoszlanak a vélemények mind az elméleti, mind a gyakorlati szakemberek körében. A tények pontosabb megismerése, bizonyos tanulságok levonása céljából a Szemere Gyula anyanyelv-pedagógiai kutatócsoport egyebek között arra vállalkozott, hogy e tárgyban a legilletékesebbek, az anyanyelvet tanító kollégák nézeteit tárja föl. Ennek a fölmérésnek az összegzését végezte el e cikk szerzője. Az összegzésből a terjedelem korlátozott lehetőségei miatt ezúttal természetesen csak részleges bemutatásra nyílik lehetőség. Az előzetesen elkészített és kipostázott kérdőívekből mintegy 250-et dolgoztunk föl 2005-ben. Az ország teljes területére kiterjedő vizsgálat az adatközlők viszonylag csekély száma miatt nem tekinthető reprezentatívnak, de mindenképpen megjegyzendő, hogy fővárosi, megyei jogú városi, kisvárosi valamint nagyközségi és kisközségi iskolákban tanító kollégák egyaránt részt vettek a válaszadásban. A kérdőíven tizennégy kérdés szerepelt. Közülük most csak azokra fókuszálunk, amelyek a grammatika fogalmát, annak helyét, szerepét, arányait, illetve a vele kapcsolatos problémákat firtatják.

Sorolja föl, milyen területek tartoznak Ön szerint a grammatika tárgykörébe!

A kérdés megválaszolásához semmilyen támponttal sem szolgáltunk, mivel éppen arról szeretnénk meggyőződni, hogy az anyanyelvi nevelés közvéleményében mennyire élesek a határok a fogalom és szabályrendszer tanítását igénylő tematikák között. A földolgozott adatok szerint a következő tárgykörök kaptak szavazatokat: hangtan, jelentéstan, szótan, mondattan, szövegtan, alkalmazott nyelvtan, általános nyelvtan.

A megnyilatkozások arról tanúskodnak, hogy a magyartanárok, tanítók mintegy kétharmada te-

kinti a grammatika részének a *hangtant*. Mivel a képzési szakaszok közötti szavazati arányok meglehetősen kiegyenlítettek (1–4. évf. 69%; 5–8. évf. 66%; 9–12. évf. 61%) és ráadásul eléggé magasak is, e jelenséget általános érvényű magyartanári attitűdként is értékelhetjük. Ám így szükségképpen fölmerül a kérdés, mi lehet ennek az oka. Minthogy a grammatika vélhetően a legtestesebb, legfajtsúlyosabb tényezőként él az anyanyelvi nevelés köztudatában, talán a hangtörvények nehézségi fokának folyamánként, valamint az ebből adódó helyesírási ismeretek fontos volta miatt „értékelődik föl” ily mértékben a hangtan. A jelentéstantnak a grammatikában való megjelenítése viszonylagosan csekély arányú: 23%. Figyelemre méltó kiemelkedés ezen belül a felső tagozatban észlelhető csaknem 30%-os mértékviszonnyal (szemben az alsós 17 és a középiskolás [9–12 évf.] 20%-kal). Köztudomású, hogy a szavak hangalakjának és jelentésének összefüggései a felső tagozatos évfolyamokon kerülnek terítékre, s bár az általános szemiotikai alapismeretek megjelenése is erre az időszakra esik; úgy tűnik, a jelentéstan fogalma ezúttal jobbra a szótanhoz költődik, s a grammatikáról való leválasztódásának folyamata még nem zárult le teljesen.

Az átlagosan csaknem 76%-ot képviselő *szótan* kétséget kizáróan a grammatika szerves részeként rajzolódik ki a fölmérés adataiból. A 3%-nyi eltérés az alsóban, illetve 5%-os eltérés az 5–8. évf.-ban tanítók javára ugyan nem mondható tetemesnek, de nem tulajdoníthatjuk a véletlennek sem. A szótani ismeretek törzsökös részét a felső tagozatban tanítjuk; a válaszadók számát illetően pedig éppen az itt tanítók vannak többségben (103), különösen a középiskolaiakhoz (44) képest. Az összesített átlagot tekintve a *mondattan* áll a lista élén mintegy 77%-kal, mindössze 1%-nyira megelőzve a szótant. Az adatok tanúsága szerint az alsó tagozatos kollégák egyformán ítélik meg a szótant és a mondattant. A számadatok teljes egybeesése (75,27% mindkét esetben) nyomán nagy valószínűséggel állítható, hogy a szavazók személye is megegyezik. A felsős kollégák szavazatainak abszolút többsége (csaknem 80%) gyaníthatóan ezúttal is a rendszerszerűen itt tanított ismeretek tömegének hatásával és talán a szavazók számbeli túlsúlyával magyarázható. Az évfó-

lyamok emelkedő sorrendjének megfelelően szembetűnő számsornövekedés figyelhető meg a *szövegtan* grammatikai státusának minősítése tekintetében. 1–4.évf.= 26%; 5–8.évf. = 33%; 9–12.évf. = 41%. A 7–8%-os, tendenciaszerű emelkedés mintha arról vallana, hogy az ide szavazók olyan mértékben tekintik a grammatika részének a szövegtant, amely mértékben szövegtani ismeretet vélelmük szerint tanítaniuk kell. Így áll elő a 32%-os összesített átlag. Az *alkalmazott nyelvészeti* ismeretkörökre (nyelvművelés, nyelvhelyesség stb.) leadott szavazatok alapján kétféle állásfoglalás körvonalai látszanak kirajzolódni. Az egyik az anyagelrendezés jelentőségével hozható összefüggésbe, a másik az oktatási szintek funkciómegoszlásának következményeivel kapcsolatos. Tekintettel arra, hogy a legtöbb nyelvtankönyv anyagelrendezésére — véleményünk szerint helyeselhetően — az a jellemző, hogy a grammatikai ismeretek bemutatásával párhuzamosan halad előre az alkalmazott nyelvészeti ismeretek körének kiterjesztése; a magyartanár gondolkodásában óhatatlanul is elmosódhatnak olykor a határvonalak. Ez magyarázatul szolgálhat arra, hogy a szótan — mondattan minősítésében mutatkozó igenlő szavazatok számarányának rangsora a felső tagozat — alsó tagozat — középiskola) maga után vonva mintegy leképezi az *alkalmazott nyelvészetre* adott szavazatok mutatóinak sorrendiségét: 5–8. évf.= 33%; 1–4. évf.= 27%; 9–12. évf.= 23%. Ha elfogadjuk az állítást, miszerint a grammatikára adott szavazatok oksági viszonyban vannak az alkalmazott nyelvészetre adott szavazatokkal, ebből az is következik bizonyos mértékben, hogy minél több grammatikát tanítanak a különböző oktatási szinteken, annál nagyobb mennyiségű egyéb ismeretkört utalnak a grammatika tárgykörébe. Ezt látszik igazolni az *általános nyelvészet* esete is. Az alsó tagozatban érthető módon nemigen tanítanak általános nyelvészeti ismereteket, ezért az itt tanítók egyetlen szavazattal sem erősítik meg azoknak a grammatikához fűződő viszonyát. Az 5–8. évf. és a 9–12. évf. tanárai csaknem egyformán nyilatkoznak a szóban forgó stúdiumról (2–4%), mint ahogy egymáshoz képest többé-kevésbé hasonló arányban foglalkoznak ezzel az anyanyelvi órákon. Meglepőnek mondható, hogy a megkérdezettek 18%-a nem válaszolt a kérdésre, illetve válasza nem értékelhető. Viszonylag kicsi, de talán jelzésértékű az eltérés az iskolai szintek között: 20-

20%-os a középiskolában és az alsó tagozatban, 15,5%-os a felső tagozatban tanítók körében.

Mennyire tartja fontosnak a grammatikai ismeretek tanítását az anyanyelvi nevelés más területeihez képest?

A véleménynyilvánítást 1-től 5-ig terjedő skálán lehetett elvégezni. A skála végpontjaiként a *nem fontos* és a *nagyon fontos* minősítések szerepeltek. Az összes válaszoló 73%-a meggyőző fölényrel a közepesnél nagyobb jelentőséget tulajdonít a grammatikai ismeretek tanításának. Közülük 38,8% 4-es minősítést adott (92 személy), de nem sokkal maradt le az 5-ösök száma sem (34,2%). Még a 3-assal szavazók köre is több mint egy negyedét teszi ki a nyilatkozóknak, és mindössze 3 voksot kapott a 2-es fokozat. Bár az összes megkérdezett közül (247) 10-en nem válaszoltak, kellő biztonsággal leszögezhető, hogy az anyanyelvet tanító kollégák döntő többsége egyértelműen *szükségesnek és fontosnak tartja a grammatika tanítását*. Az 1 és 5 közötti skálán jelölt számok 4,06-os átlaga is föltétlenül meggyőző adat. A 0,81-es szórásérték relatíve csekély volta is igazolja a minősített többség állásfoglalását. Tekintettel az 1. kérdésre adott válaszokból leszűrt következtetésekre az is kijelenthető, hogy a grammatika fontosságát igenlők döntő többsége a *grammatika* jelentésén helyeselhetően a szűkebben értelmezett nyelvtant, azaz a szerkesztés-tant érti. A grammatika tárgya eszerint a morféma, a szó, a szintagma és részben a mondat; összegezve: a *szótan* és a *mondattan*. Nem foglalkozik tehát „a jelentés nélküli fonémák kapcsolódási törvényszerűségeivel; másrészt pedig nem vizsgálja a kizárólag szemantikai, pragmatikai, logikai mondat- és szövegbeli kapcsolódásmódokat sem” (MGr. 23).

Ha önön múlna, hány százalékban határozná meg a grammatika arányát — abban az iskolatípusban, ahol tanít — a magyar nyelvi tananyag egészéhez képest?

Minthogy mindenkitől a saját maga által képviselt oktatási szintre vonatkoztatott adatot kértük, tehát „átszavazásra” nem volt lehetőség; a százalékos arányszámok tekintetében elvben viszonylag jelentős eltérésekre lehetett számítani. A szóródás terjedelme ennek megfelelően elég jelentős, hiszen a 0-tól 100%-ig terjedő skálán kizárólag a 10% alatti hányad nem kapott szavazatot (eltérés: 90). Noha a skálán 10%-os léptékű be-

osztás szerepelt, a válaszadók (bár kevesen) ennél szűkebb (általában 5%-ra végződő) keretek között is voksoltak. A szóródás terjedelmét természetesen ez is (9 szavazat) befolyásolta. Az 50%-os és a fölötti tartományban 163 szavazatot találtunk, ami a válaszadók (229) 71%-át teszi ki. A legtöbb szavazat (49) az 50%-ra, illetve (42) a 70%-ra esett. Ilyenformán az előzetes becslések ellenére sem tűnik meglepőnek az 56,1%-os átlagszám. Ez utóbbi (a 17,86-os meggyőző szórásértékek tekintetbevételével együtt) nem jelent kevesebbet, mint hogy az anyanyelvi nevelés három különböző oktatási szintjén munkálkodó kollégák együttesen is azt az álláspontot képviselik, miszerint a magyar nyelvi tananyag egészéhez képest *legalább fele arányban* van helye a grammatikának.

Melyik oktatási-képzési szakaszban tartja fontosnak a grammatika tanítását?

Külön-külön 1-től 5-ig terjedő skálán ezúttal kötelező volt az átszavazás is. Itt tehát az egész vertikumot kellett mérlegre tennünk a szavazóknak, függetlenül attól, hogy ki-ki melyik oktatási szakaszban dolgozik. Az 1-es fokozat a *nem fontos* minősítéssel volt azonosítva, s már ezen a ponton is igen beszédesek a számok a különbségek mértékét illetően. Kizárólag a felső tagozat (5–8. évf.) nem kapott egyetlenegy *nem fontos* minősítést sem. 2-esre is mindössze 1 voks érkezett. Itt a 9–12. évfolyam következik a sorban egyetlen *nem fontos*, de már 12 2-esre adott jelöléssel. Az 1–4. évf. kiemelkedik a mezőnyből a „protestáló” szavazatokkal: 13 *nem fontos* és 43 db 2-es fokozat. Az igenlő megjelölések (4-es és 5-ös) terén a sorrend nem, csak az adatok egymáshoz viszonyított aránya mutat változást: 5–8. évf. = 85%; 9–12. évf. = 73,6%; 1–4. évf. = 42,7%. Érdekes viszont, hogy a *nagyon fontos* értékelést tekintve a 9–12. évf. áll az élen az összes szavazatok 46,2%-ával. Némileg lemaradva követi az 5–8. évf. (44,7%), és 27%-kal zárja a sort az 1–4. évf. A különböző iskolai szinteken tanítók számának százalékos arányát szembesítve az igenlő voksok százalékos értékeivel minden szinten megállapítható az utóbbiak fölénye: 1–4. évf.: a szavazók 38%-a → 42,7% az igenlő szavazat; 5–8. évf.: a szavazók 42%-a → 85,8% az igenlő szavazat; 9–12. évf.: a szavazók 20%-a → 73% az igenlő szavazat.

Mindez azt jelenti, hogy a sorrend kialakításában valamennyi oktatási szint részt vett, még akkor is, ha föltesszük, hogy a maga sztrátumára

mindenki igenlően szavazott. Ez utóbbi azonban nem valószínű. Ellenkezőleg. Bár számszerűen nem vizsgáltuk a felmérésben, a válaszok tartalmából és az eddigi számokból gyanítható, hogy az 1–4. évfolyamban tanítók nagyobb, a 9–12. évfolyamban tanítók kisebb arányban szavaztak igenlően a saját oktatási szintjükre. Ezt azonban érdemes volna külön megvizsgálni. Mindent egybevetve megállapítható, hogy az anyanyelvi nevelésben résztvevők többségi véleménye szerint a grammatika tanításának legfontosabb időszaka az 5–8. évfolyam; csaknem ennyire fontos a 9–12. évfolyam, és mindkét oktatási szakasztól elmaradva közepesen fontos az 1–4. évf. Amennyiben elfogadjuk a gyakorló tanárok ebbéli kinyilatkoztatását, megítélésünk szerint a közeli jövőben esedékes újragondolás után némileg árnyalni szükséges — legalábbis e tekintetben — az anyanyelvi nevelésben jelenleg mutatkozó munkamegosztás tartalmi és szerkezeti kérdéseit.

Mit jelent ön szerint a funkcionális szemléletű grammatikatanítás?

A funkcionális grammatikatanítás érdekében nem teszünk keveset akkor, ha a megtanított nyelvi fogalmakat és szabályokat önmagukon túlmutatva életszerű nyelvi közegekbe helyezve a használat során figyeltetjük meg, értelmezzük. Ügyelnünk kell azonban arra, hogy a grammatikai ismeretek tanulása és a nyelvhasználati képességek elsajátítása ne különüljön el egymástól a kelleténél jobban. Akkor járunk el helyesen, ha tanulóink szinte egyidejűleg sajátítják el a nyelvi összetevőknek a grammatika rendszerében betöltött szerepét és a közlési folyamatban, a kommunikációban játszott funkcióját, rendeltetését. Mindenképpen tudatosítanunk kell tehát azt, hogy a nyelvi-grammatikai tudásuk hasznos, mert használható, és éppen e használhatóságon van a hangsúly. A funkcionális szemléletű grammatika értelmezéséhez nem adtunk fogódzókat a kollégáknak, s talán egyebek között épp emiatt kaptuk ez alkalommal a legkevesebb értékelhető választ. E szerény anyagból két értelmezési típus körvonalai rajzolódtak ki. Az *egyik* értelmezés követői a tanult nyelvi ismeretek alkalmazását tekintik a funkcionális szemléletű grammatikatanítás lényegének, a *másik* a mire valóság kiemelésével az adekvát felhasználást érti ezen. Míg az első típust a válaszadók 59%-a részesíti előnyben, a másodikat sajnos mindössze 6% vallja magáénak. A tanítási szintekre való bontás eredményei sem kecse-
g-

tetőbbek. Az évfolyamszám emelkedő sorrendje szerint haladva az adatok a következők: 52%, 64% és 61% az első típusban, valamint 6%, 6% és 7% a második típusban. A válaszadók csekély száma, a fenti adatok eltérésének (évfolyam) kiccsiny volta alapján mindenesetre megkockáztatható az állítás, hogy a *funkcionális szemléletű grammatikatanítás* fogalma még nem épült be a kívánható mértékben anyanyelvi nevelésünk tárházába. Természetesen mindez nem jelenti föltétlenül azt, hogy anyanyelvi nevelésünk, illetve grammatikatanításunk *gyakorlatát* ne jellemezhetné a funkcionális szemlélet.

Milyen problémái, kérdései vannak a grammatikatanítással kapcsolatban? Kérjük, fogalmazza meg őket!

A nyitott kérdésre érkező válaszok ez alkalommal tesznek bizonyosságot a legnagyobb aktivitásról. A 246 nyilatkozat egyfelől arra mutat rá, hogy igencsak eleven témát feszegetünk. Talán nem járunk messze az igazságtól, megállapítván egyfelől, hogy a fölgyülemllett gondok tömege az interaktív fórumok hiányáról vagy legalábbis erősen fogyatékos voltáról tanúskodik. Másfelől az is kitűnik a reakciókból, hogy azokat nem a kérdések hada uralja, hanem a panasz, a kritika, az aggodalom, esetenként a borúlátás hangja hatja át leginkább. A szórványosan előforduló valódi kérdések köre mind a tematika, mind a számszerűség tekintetében röviden summázható: Hogyan lehet lépést tartani a változásokkal? Mennyire fontos a kommunikáció szerepe? Mennyire fontos az internet, a számítógép és általában a híradástechnika? A megfogalmazott kérdések tulajdonképpen eldöntendők, így leginkább megerősítésre várnak, s túlmutatnak a grammatika tárgykörén.

A problémák ezzel szemben nemcsak számosság és szerteágazóság, hanem néhány kivételtől eltekintve rendkívüli szórtság is jellemzi őket. A legmarkánsabb számadat (39%) azt jelzi, hogy a gondok — kis eufémiával élve — sokrétűek, ugyanis a panaszok a megfogalmazott kérdés tartalmához képest nemcsak túlzottan eklektikusak, hanem sokszor marginálisak, olykor pedig utat tévesztettek és ennél fogva értékelhetetlenek is. Ez utóbbi talán a már említett fórumnélküliség okán felfokozódott aktivitásnak tulajdonítható. Szerencsére a válaszok túlnyomó többségükben jól megragadható tartalmak körül sűrűsödnek. A gondok gyökereinek nevesítése alapján a következő tényezők ismerhetők föl: társadalom, család és azon

belül maga a tanuló, a szaktudomány (nyelv), tanításmélet és gyakorlat, nyomtatott taneszközök.

A grammatikatanítás problematikus voltát a válaszolók 2,5%-a a *társadalomban* eluralkodó szemléletnek tulajdonítja, miszerint — szemben az idegen nyelvekével — az anyanyelvi-grammatikai tudásnak nincs értéke. Itt különösen a médiumok felelősségét emelik ki. Ebben bizonyosan van igazság. Jóllehet a kommunikáció társadalmi szerepe jelentősen fölrértékelődött a köz tudatban, ez nem jelenti föltétlenül a nyelvi-grammatikai képzettség magas fokát. Mindenesetre a fenti számadat szerint talán mégsem annyira súlyos a helyzet, legalábbis egyelőre.

Valamivel nagyobb (3+3%) jelentőségűnek ítélik a tárgyban a *gyermek* és a *család* szerepét, ez utóbbit úgy is, mint a *gyermek* számára egyebek között nyelvi mintát is szolgáló közeg hatását. Az ekként vélekedők szerint a családok jelentékeny részében a nyelvi műveltség elégtelen volta, esetleg a nyelvi igénytelenség burjánzása a tanuló nyelvhez fűződő viszonyát is meghatározza. Ennek tudható be a nyelvi érdektelenség, az olvasás, az olvasottság hiánya, illetve az ennek nyomán kialakuló gyenge helyesírási teljesítmény. Ezzel nemigen lehet vitatkozni, de az általánosítástól mindenképpen tartózkodnunk kell, azért is, mert a fentieknek számos egyéb oka is lehet. Ilyennek vélik néhányan a diszlexiát. Ez kétségtelenül gondot jelenthet bizonyos esetekben, de a diszlexiások száma (1-2%) korántsem olyan mértékű, mint ahogyan a köztudatban él. Ezzel a stigmával sokszor csupán az egyéb eredetű tünetek bizonyos egybeesése alapján illetik a diákokat.

A szaktudományok, közelebről a *nyelvtudomány* művelőinek is osztozniuk kell a grammatikatanítás körüli nehézségek kialakulásának felelősségében. Erről tanúskodik a véleményt alkotók 3%-ának reakciója. Az okokat abban látják, hogy számos grammatikai kérdésben nem képviselnek azonos álláspontot; fölőssleges terminológiai viták terhelik az ágazatot; nem foglalkoznak eléggé behatóan az élő nyelvben mutatkozó határesetek megítélésével; mindezek mellett ellentmondó és kevés a jól nyomon követhető, közérthetően megfogalmazott szakirodalom. Ehhez talán csak annyit érdemes hozzáfűzni, hogy mint minden tudomány, a nyelvtudomány is viták keresztjében képes csak fejlődni. Az már viszont igaz, hogy az ominózus viták részeredményei számos esetben csapódtak le a közelmúltban a tankönyvírók

szemléletében, s jelentek meg magukban a tankönyvekben. A nyelvtudomány újabb törekvéseinek természetesen tükröződnie kell a közoktatás szemléletében is, de jó volna szem előtt tartani egyfelől, hogy csak kikristályosodott nyelvi újítások, terminológiák lássanak napvilágot a tankönyvekben, másfelől valamiféle közmegegyezésre, egységesített lektorálási szempontrendszerre is szükség lehet. De ez már nem(csak) a szaktudomány feladata.

Mielőtt a súlyarány tekintetében soron következő metodikai tárgyú fölvetéseket részleteznénk, egy *köztes területre* irányítjuk figyelmünket. Az ide vonható megnyilatkozások úgy tűnhetnek föl, mintha módszertani jellegűek volnának, de valójában a felelősség áthárításának tipikus példái ismerhetők föl bennük. 4,5%-os részarányuk miatt külön is megemlítendő: Az *alsó tagozat* nem alapoz eléggé, ott fölösleges vagy sok a grammatika, illetve kevés a grammatika; kevés a *felső tagozatból* hozott ismeret, ott nem tanítják meg rendszeren a szófajtant, az alaktant; nincs összhangban az alsó és felső tagozat grammatikája; a *középiszkolai* felvételi követelmények túlzóak. Ez utóbbira (ti. középiszkola) való visszamatatás bizonyosan csupán azért hiányzik a felsorolásból, mert a felsőoktatásra nem terjesztettük ki tapasztalatszerzésünket.

8%-os érintettséggel képviselteti magát a témában az *anyanyelvi nevelés módszertana*. Az elméleti természetű fölvetések ugyan nem számottevők (7 kolléga → 3%), de mindenképpen el kell rajta gondolkodnunk: szükségesnek tűnik a hagyományos grammatika mennyiségi arányainak újbóli mérlegelése; helyenként túlzó mértékben koncentráliódik a grammatikai ismeretek tömege, s olykor bonyolult a megfogalmazás. Nagyobb mértékben támaszkodhatnánk a generatív grammatika gyakorlati eredményeire. Erőteljesebben, markánsabban kellene megjeleníteni a magyar nyelv sajátos, csak rá jellemző arculatát. Ezek mind további megfontolás tárgyát képezhetik. Az anyanyelvi nevelést érintő fölvetések nagyobb részt a szakirodalom hiányosságaira hívják föl a figyelmet. Eszerint általában véve keveslik a kollégák az ún. tanári segédanyagokat. Külön kiemelik az olvasás fejlesztését előmozdító és a helyesíráshoz kapcsolódó metodikailag kiérleltebb gyakorlókönyvek elégtelen voltát (főleg alsó tagozatban), és ami számunkra ezúttal a legfontosabb információt hordozza: kevés a szakirodalom a grammatika tanításához.

Mintegy 10%-os arányú figyelem illette a *nyomatott taneszközöket*. Mivel most nem szerepelt terveink között, hogy a tankönyvcsaládok sikerességét, egymáshoz való viszonyát is vizsgáljuk, egyelőre csak az általánosító megjegyzéseket tudjuk hasznosítani: zavarba ejtő a bőség a tankönyvek kínálatában; nincs összhangban a tankönyvcsaládok szemlélete és struktúrája; kevés a grammatikai ismeretek tekintetében megbízható tankönyv, sok a hiba; általában véve nehezen érthető a tankönyvek nyelve; nem igazodnak eléggé az életkorhoz a feladatok sem — sokszor túl nehezek épp az átdolgozott gyakorlatok — ; kevés a differenciált készségfejlesztést szolgáló gyakorlatok, feladatok száma.

A véleménynyilvánítók az igen jelentékeny szóródás ellenére láthatóan egyetértenek abban, hogy az anyanyelvi nevelés egészét tekintve, így természetszerűen a grammatikatanítást illetően is a legnagyobb gondot az *időhiány* jelenti. Az elmúlt időszakban az óraszám szintje folyamatosan csökkent, a tananyag viszont nemcsak minőségében gazdagodik, hanem mennyiségében is növekszik. Ezt az ellentmondást pedig úgy lehet föloldani, hogy vagy az óraszámot növeljük, vagy a tananyagot csökkentjük.

A válaszok ismeretének birtokában kijelenthetjük, hogy az anyanyelvet tanító kollégák meghatározó többsége helyesen értelmezi a grammatika fogalmát, egyértelműen szükségesnek és fontosnak tartja annak tanítását. A képzési szintektől függetlenül azt az álláspontot képviselik, hogy az anyanyelvi tananyag egészéhez képest legalább fele arányban helye van a grammatikának, s a tanítás legfontosabb időszaka az 5–8. évfolyam.

A funkcionális szemléletű grammatikatanítás fogalmának birtoklását illetően megállapítható, hogy az még nem épült be teljes mértékben az anyanyelvi nevelés művelődési anyagába. Az anyanyelvet tanító kollégák tanári szerepe sok tekintetben átalakulóban van. A harmadik évezred kihívásai mindenkit kisebb-nagyobb mértékű változásra készítettek. Ezt valamennyien érezzük, tudjuk, s a szemléletváltásra való készség bizonyossága aligha kérdőjelezhető meg. Miközben elfogadjuk a változás szükségességét, egy dologban továbbra is biztosak lehetünk: a grammatika tanítására mindig szükség lesz, csak egy kicsit mindig másként. A közeli jövőben várhatóan éppen a funkcionális elvnek fokozottabb érvényesítésében kell előrelépünk.

Trencsényi László

„Én még őszinte ember voltam...”

A Magyar Úttörők Szövetsége pályázati játéka József Attila születésének 100. évfordulójára 2005 tavaszán

A lírikus vallomása: a vers. Önarcképe: az életmű, amelyet verseiben fest önmagáról, s melyet mindig árnyal, finomít, amíg ki nem hull kezéből a toll. Különösen igaz ez József Attila esetében, akiről köztudomású, hogy „sebeit mindig kitakarta”, hogy életét — s éppen ez zsenialitásának egyik stigmája — minden átköltés és rejtjelezés nélkül, a maga nyers és hiteles valóságában avatja költészeté, az őszinteségnek, a számadásnak azon a hőfokán, és már-már önkínzó szenvedélyességgel, ami világirodalmi rangjának és eredetiségének egyik legfontosabb tényezője.

A szövetségünk meghirdette nyilvános háromfordulós levelező vetélkedő mottóját a *Mama* című versből választottuk. Fontosnak tartjuk, hogy a mai gyerekek, kamaszok megtapasztalják és megőrizték azt az érzékenységet, melyet a hiteles élet feltételének gondolunk. Úgy véljük, ez az üzenet fontos szál lehet a költő és olvasói közötti kapcsolatban.

Ezen gondolatok jegyében hívtunk és vártunk minden érdeklődő, elsősorban gyerekekből álló közösséget egy nemes vetélkedősorozatra, melynek során a résztvevők érdekes és kreatív feladatok megoldásával egyrészt megemlékeztek a költőgéniusz, **József Attila születésének 100. évfordulójáról**, másrészt kipróbálhatták vagy bizonyíthatták irodalmi alkotótehetségüket, gazdag képzeletüket.

A vetélkedő három fordulóból álló, levelezős, pontgyűjtő játékkal indult 2005 februárjában, s az itt szerzett összpontszám alapján kerültek be a csapatok a májusi országos döntőbe, majd — a beküldött alkotásokból összeállított kiállítással egybekötött — díjkiosztó ünnepségre, amelyet Csillebércen rendeztünk meg június 4-én a Magyar Úttörők Szövetsége hagyományos születésnapi nagyrendezvénye keretében. A pedagógiai feladat az volt, hogy a gyerekkorosztály számára is érdekes, fontossá tehető költői világot tegyék átélhetővé. Úgy látjuk: e feltétel teljesült.

4 gyerek (5–8. évfolyamokból) és egy felnőtt alkotott egy csapatot. A feladatok sajátosságai s a játékok nevelési céljai miatt célszerű volt különböző életkorú versenyzőkből összeállítani a csapatokat, hiszen az elméleti felkészültség mellett kreativitásra, ügyességre, jó előadói készségre, gyors helyzetfelismerő képességre stb. is szükség volt.

A verseny feladatai között többek között József Attila korának történelmi, társadalmi, irodalmi-közéleti hátterének feltérképezése — kreativitást igénylő tesztfeladattal, József Attila-vers folytatása alkotó képzelet szerint, versillusztráció készítése, „Öcsödön nevelőszüleim Pistának hívtak...” — tetszőleges műfajú fogalmazás írása a címben foglalt témáról, irodalmi újság szerkesztése, amely 1937. április 11-én jelenhetett volna meg, emléklapok készítése a centenárium tiszteletére, és még sok más, érdekes, ismeretbővítő feladat várt a versenyzőkre.

Örömünkre szolgált egyrészt, hogy a játékokban részt vevő csapatok — akik az ország valamennyi tájáról jelentkeztek — nagyon komolyan vették feladatukat, és igen színvonalas, igényes megoldásokat küldtek be hozzánk. Másrészt örömmel tapasztaltuk játékok során a versenyző csapatok helyi közösségeinek példaértékű összefogását a közös cél elérése érdekében, s tevékeny aktivitását mindazoknak, akik a gyerekek nevelésében és sokrétű foglalkoztatásában érintettek, vagy közvetlenül is szerepet vállalnak a fiatalok szabadidejének tartalmas eltöltésében.

Szintén a program sikerének véljük — a résztvevők pozitív visszajelzései alapján — azt a megerősítést, amely szerint szándékainknak megfelelően sikerült játékos, gyermekközeli, változatos módszerekkel sokrétű és alapos tudást átadnunk a témában a gyerekeknek, s egyben utat mutatni ismereteik önálló bővítésére, szabadidejük hasznos eltöltésére.

Valljuk, hogy nekünk — a gyerekek érdekeit mindenekelőtt szem előtt tartó —, pedagógusoknak és civileknek nem lehet ennél fontosabb feladatunk.

Ez bizony nem kis munka volt, és csak a szervezők által felkért szakértők önzetlen segítségével együtt sikerülhetett! Köszönet érte minden érintettnek!

Jellegzetes, hogy kistélepülések gyerekközösségei és pedagógusai vállalták a feladatok megoldásában rejlő nevelési lehetőséget. Ennek megfelelően a legértékesebbnek a bükkösdiek „Egy fűszálon a pici él” nevű csapata bizonyult. Sikeres, igen szép munkákat beküldő további résztvevők: Csanádapáca, Nagypeterd, Vásárosnamény, Szabolcsveresmart, Szentlőrinc iskoláinak csoportjai.

Alábbiakban egy kis mustra:

*Szeretném, ha vadalmafa lennék!
Ha ősszel levelem hullana,
Száz gyermeket betakarna,
S nem félnének esőtől
Vagy mennydörgéstől az éjszaka.*

* * *

*Szeretném, ha vadalmafa lennék!
Éjjel-nappal vadalmát teremnék,
Jönnének a gyerekek, a vidámak,
Dalolnának s almát ennének,
A patakban magokat pöckölnének.*

A vetélkedő teljes feladatsora letölthető a www.uttoro.hu honlapról, vagy postai úton igényelhető az alábbi címen: Magyar Úttörők Szövetsége 1121 Budapest, Konkoly Thege M. u. 21.

További információ a 06-1-395-6538, 06-1-395-6540 telefonszámokon kérhető (Fábián Judit programszervező, Magyar Úttörők Szövetsége).

* * *

ÁLLÁSHIRDETÉS

Cartographia Tankönyvkiadó Kft.

f állású **irodalmi szakreferenst** keres
irodalmi kiadványai szakmai munkálatainak összefogására

Elvárások:

- 10 év iskolában eltöltött tanítási tapasztalat (magyar nyelv és irodalom tantárgyban)
- Jogosítvány
- Felhasználói PC-ismeretek
- Angol nyelvismeret
- Jó szervező készség

Fényképes önéletrajzát és motivációs levelét

az info@cartographia.org címre kérjük!

K Ö N Y V S Z E M L E

Egy új szólásgyűjteményről

Nemrégiben jelentette meg az Akadémiai Kiadó Forgács Tamás szegedi kollégának „Állati” szólások és közmondások című sajátos összeállítását, amelyben a szerző több mint négyszáz oldalon állatokkal kapcsolatos szólást, szóláshasonlatot és közmondást mutat be.

Miért sajátos ez a kötet? Először azért, mert ezek a nyelvi jelenségek — ahogy többen joggal nevezik: nyelvünk virágai — beszédünknek a legkifejezőbb elemei. Mennyivel többet jelez az, ha azt mondjuk „bolhából elefántot csinált”, mint ha így szólunk: felnagyít, eltúloz. Vagy az a szóláshasonlat, hogy „alszik, mint a bunda” helyett: mélyen alszik. Ezek mögött ugyanis a legtöbbször sajátos kép van, szinte látjuk is a mondottakat.

Sajátos Forgács Tamás könyve, mert állatokkal kapcsolatos szólásokat sorakoztat fel. Mintegy negyven állatot vesz sorra: a békától és bolhától a disznón, egéren, kutyán át a szamárig és a tehénig. Talán hangsúlyoznom sem kell, hogy a szólások mindig a való életet tükrözik. Így érthető tehát, hogy a bennünket körülvevő állatok régtől fogva alapot adtak szólások, közmondások keletkezésére. Nagyon régi lehet például ez a közmondás: „bagoly is bíró barlangjában”, azaz: mindenki úr az otthonában. Régi voltát mutatja a betűírás vagy alliteráció (a három *b*-vel kezdődő szó) és az a tény, hogy még nincs névelő a *bagoly* és a *barlangjában* szó előtt.

Sajátosnak mondható ez a munka azért is, mert valójában összehasonlító jellegű: a szerző nemcsak a rokon eredetű, illetve jelentésű szólásokat szedi csokorba, hanem a származásuk, történetük bemutatása során megemlíti más nyelvi megfelelőjüket is. A német, francia, olasz, orosz szólások mellett ott találjuk gyakran az angol, finn, spanyol, sőt japán és kínai megfelelőket.

Végül e mű sajátossága abban is megmutatkozik, hogy a szerző nemcsak a régi szólásokat tárgyalja, hanem megtudjuk például a nagyon mai „hot dog” eredetét is, és felsorolja napjainknak inkább a szleng körébe tartozó hasonló nyelvi jelenségeit, mint pl. „Nehogy már a nyúl vigye a puskát!”, „Nehogy már a befőtt tegye el a nagymamát!” Illetve itt találunk más szójátékszerű elferdítéseket, mint pl. „Jobb ma egy alkoholmérgezés, mint holnap egy szívroham!”, „Jobb ma egy veréb, mint holnap egy véreb!”

Hogy a szóláskutatás milyen szoros kapcsolatban van a művelődés-történettel, azt a szócikkek felépítése is igazolja. A szerző először a kérdéses állat háziasítását, elterjedését, mai hasznosítását, majd az egyes korokbeli szimbolikáját tárgyalja. Vagyis azt, hogy az illető állat akkor éppen minek a jelképe volt. Aztán az állat egyes tulajdonságaival kapcsolatos szólásokat veszi számba. A „kutya” esetében például ilyeneket találunk: „hűséges, mint a kutya”; „belejön, mint kiskutya az ugatásba”; „kutyaugatás nem hallatszik az égig”; „amelyik kutya ugat, az nem harap”; „köti az ebet a karóhoz” és így tovább. Érdekességként még megemlítem a „Márton-napi lúd” szókapcsolat háttérét. Szent Márton ugyanis szerénységből nem akarta, hogy püspökké szenteljék. Ezért elbújt az ólba, de a libák gágogása elárulta, hol rejtőzik. Ez lenne tehát a magyarázata a Márton-napi lúd népszerűségének.

Megjegyzem még, hogy a könyv érdekesen, gördülékeny stílusban van megírva, tehát szórakozás céljából is hasznos olvasmány.

Elhangzott a Kossuth rádió Édes anyanyelvünk adásában.

Szathmári István

Fóris-Ferenczi Rita: Anyanyelv-pedagógia. Kísérlet az elmélet(ek) és a gyakorlat egybehangolására. Ábel Kiadó, Kolozsvár, 2006

A romániai általános iskolák számára elkészült a Magyar nyelv és irodalom tanterve (I. Közoktatás. 2002. június. 6. szám), s a 2006–2007-es tanévben az ötödikesek már e tanterv szerint ismerkednek meg a nyelvi és irodalmi fogalmakkal.

Az új tanterv mellé öröndetes, hogy Fóris-Ferenczi Rita módszertani könyvét is kézbe vehetjük, amely a Nyelv és kommunikáció sorozatban az Erdélyi Tankönyvtanács sokszorosító műhelyében készült. A kötetet a szerző az egyetemi hallgatóknak szánta, gondolt a volt tanulókra és a leendő tanárookra, tanárjelöltekre. Ezt a többszámúságot tükrözi a jegyzet beszédmódja is: a „volt tanuló”, a „tudományokba beavatott” egyetemi hallgató vagy a gyakor-

lati szempontokra figyelő „tanárjelölt” az első helyen álló címzett. Engedtetsek meg, hogy e három szerep mellé soroljam a már tanító, a tapasztalatokkal rendelkező magyartanárokat is, hiszen az új tanterv, az új tankönyvek, munkafüzetek mellé nekünk is át kell állnunk egy újfajta, a nyelvi kommunikáció kérdéseit előtérbe helyező anyanyelvi oktatásra.

Emiatt is hasznosnak, értékesnek tartom ezt a jegyzetet, hiszen a Kuszálék Piroska – Szabó Hajnal és a Nagy Géza – P. Dombi Erzsébet szerkesztette módszertanok mellé felsorakozott ez a „kísérlet az elmélet és a gyakorlat egybehangolására”.

Mit gondolunk a magyartanításról? Mit kezdünk az eddigi tapasztalatokról? — kérdezi az I. rész,

és ajánlja, hogy gondolkodni, és tanárként gondolkodni érdemes. A szabályozás, a tanterv, a pedagógiai szemlélet, a szaktudományos szemlélet most is, ezután is meghatározza az iskola működését és szokásrendszerét. A szaktudományos szemléletről szólva jelentős változás, hogy a nyolcvanas évek elején bevezetett új tankönyvsorozat alapvetően más szemléleti alapon épült: a kommunikációelmélet, a funkcionális nyelv szemlélet, a generatív grammatika oktatási vonzatait hasznosítva a nyelvhasználatot és a beszédművelést, a nyelvi képességek fejlődését tekintette fő rendező elvnek, kiemelte a nyelvi kreativitás fontosságát, és ennek alárendelten strukturálta a tananyagot.

Am — szögezi le a szerző —, hiába változik meg az oktatási modell, mert az iskola szokásrendje a régi szemléletből fakadó működését sokáig rögzíti. A korábbi „minták” nem tűnnek el egyik napról a másikra, sem a gyakorlatból, sem a gondolkodásunkból. A szemléletváltás a fejekben kezdődik.

A II. rész is kérdésekkel indul: Változhat-e a tudásról alkotott elképzelésünk? Miért tanítjuk a magyar nyelvet? Majd a célok és/vagy követelmények, ismeretek és/vagy képességek, a tanóra lehetséges súlypontjai kérdések tárgyalása során arra a kérdésre kaptunk választ, hogy változtak-e alapvetően a magyartanítás céljai. A történeti áttekintés megvilágította, hogy a célok alapvetően nem változtak, viszont alapvetően megváltozott a célok értelmezése, a célokhoz vezető út, az oktatás szemlélete. Az ismeret-képesség-tevékenység kapcsolatainak kibontásával próbált választ adni arra, hogy miért lényeges az oktatás szemléleti hátterének tudatosítása, és miért kell egyénileg is elgondolkoznunk azon, hogy mi lehet a magyartanítás értelme, ezen belül az egyes tartalmak, témák tanításának az értelme, főleg a tanuló nézőpontjából. Fontos az is, hogy ugyanazt vagy hasonló tartalmakat többféle szemléletmóddal is megközelíthetünk, de más-más eredményhez jutunk.

A „mit tanítunk?” és a „hogyan tanítunk?” kérdések tárgyalása során az derül ki, hogy az oktatásban nem a szemlélet, hanem a tananyagra (a tanítandó ismeretre) irányulás a hangsúlyos.

A tartalmakról, a tartalmak moduláris tervezéséről szólva Fóris-Ferenczi Rita úgy véli, hogy a nyelvtudomány újabb eredményei felől nézve úgy tűnik, hogy a kognitív nyelvészet kutatásainak eredményei szempontokat kínálnak arra, hogy milyen szabályokra kell majd nagyon odafigyelnünk a nyelvtani elemek tanításakor, hogy ezek egybehangolódhassanak

azzal a tudással, amit a gyermek és minden magyar beszélő is „tud”. Beszéd- és íráshelyzeteket vizsgál az iskolában a szerző, példaképpel világítja meg és két-féle megközelítésben tárgyalja a szövegértés-szöveggalkotás, valamint a szövegértés és tanulás kérdéskörét.

Nyelvtani és/vagy nyelvi ismeretek című, az V. rész végi összefoglalásában a szerző vallja: a grammatika tanítására szükség van. Az újabb nyelvértelmezések a nyelv heterogén jellegét hangsúlyozzák. Az oktatásban nem a köznyelvi normához való „erőltetett” felzárkózás, hanem a beszédhelyzet felismerésében és a hozzá való igazodásban megnyilvánuló nyelvi tudatosság és a kódváltás képessége hangsúlyozódik. A tanuló implicit nyelvi tudásának előhívását segíthetik a nyelvi tényekre támaszkodó kognitív nyelvészet eredményei. Az oktatásban szükségszerű az életszerű beszédhelyzetnek és a nyelvi elemeknek a nyelvi észlelés felőli megközelítése. A funkcionalitás a nyelvi rendszerben betöltött funkcióiként is értelmezhető, s ebben az esetben a nyelvi szinteken átívelő összefüggések hangsúlyozódnak. A szöveg-szemléletű megközelítés viszont a nyelvi elemeknek a szövegben betöltött szerepére figyel, és a tananyag újrendezését feltételezi.

Pedagógiai elképzeléseink gyökereit vizsgálva a latin nyelvtannak az anyanyelvoktatásra kiható tekintélyéről, a korai tanítási rendszerekről, a nyelvtanítás fogalmainak kialakításáról, a programozott oktatásról ad képet, és a nyelvi kompetencia és performance kérdéseit példákkal, feladatokkal társítva tárgyalja.

Két melléklet is található a könyvben:

1. *Magyar nyelv és irodalom tanterv (V–VIII.)*
Az ismertetés elején már említett tanterv.
2. Magassy László: *A fogalmazás tanításának elvei és módszerei*. Tanári segédlet a *Fogalmazás 10–16 éveseknek* című tankönyvhöz. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1995. 24–25.

Fogalomtár és tárgymutató, valamint a felhasznált szakirodalom jegyzéke zárja a jegyzetet, melynek hasznosságát újra csak azzal az érveléssel hangsúlyozom, hogy figyelmeztet volt tanulókat, tanárjelölteket és gyakorló pedagógusokat, mikor, mikre érdemes odafigyelni, hol lehetne keresni a válaszokat. Remélhetőleg ki-ki hasznosítani is tudja, tanulási stílusának és elképzelt vagy most alakuló vagy módosuló, változó „tanárképeknek” megfelelően.

Málnási József

Piros a vér a pesti utcán Összeállította: Győri László

A *Magyar Napló* kiadásában nemrég megjelent verses kötet alcímét — Az 1956-os forradalom versei és gúnyiratai — szó szerint kell vennünk. A szerkesztő a teljesség igényével állította össze az antológiát, minden fellelhető témájú '56-os „költemény” helyet kapott ebben az antológiában. Nem egy válogatásról, nem minőségi megfontolásról vagy aktuális szem-

pontok alapján történő szemezgetésről, hanem teljességről beszélünk. Ha már teljességről beszélünk, akkor elkerülhetetlen, hogy a gyűjtemény részeit képezzék az olyan darabok is, amelyek nem versek, bár rímelnek, de írójukat nem elsősorban a művészi kidolgozottság vezérelte, hanem egy vélemény, egy gondolat, bánat, szomorúság, düh, felháborodás stb.

papírra vetése.

Ez az antológia nemcsak gyűjtemény, hanem hi-teles kordokumentum is, amely visszatükrözi az em-berek gondolatait, képet ad a korabeli viszonyokról, a forradalomról. Ez azért is különösen fontos, mert a korábbi antológiák — amelyek közül jó néhány kül-földön jelent meg — mind csupán a *forradalmi* köl-tészet egy-egy szeletét vizsgálták, Győri László ösz-szeállítását azonban komoly kutatómunka előzte meg — a korabeli folyóiratokon át a plakátokon és rö-p-lapokon keresztül a gyűjteményes munkáig min-denhonnan „összeszedte” az ide vonatkozó írásokat. Így történhetett, hogy a versek egy részének ismeret-len a szerzője. A név szerint feltüntetettek között is találunk olyanokat — sőt legtöbbjük ilyen —, akik sem korábban, sem később nem fejtettek ki irodalmi munkásságot, ezért állíthatjuk azt, hogy a kötet jó-részt az alkalmi költészet megnyilvánulási formáinak bemutatására kiváló példa. A *Jegyzetek* címszó alatt minden szerző rövid életrajza, illetve a vers(ek) ke-ltezési körülményei, megjelenési helye, ideje ol-vasható, néhány érdekes adalékkal, esetleg a szer-kesztő jegyzeteivel együtt.

Maga a könyv 9 fejezetre van osztva kronológiai sorrendben követve a forradalom eseményeit — az előzményeket is figyelembe véve. Az összes vers az október 23-a és december 31-e közötti időszakban keletkezett, kivéve Szabó Lőrinc *Meglepetések* című, 3 részből álló költeményét, mely programadó vers-nek is felfogható. „*A szájak szóra nyílnak*” című fe-jezet az első megnyilvánulásoknak ad hangot. Érző-dik benne mindaz az elkeseredett, nyers lázadás és tenni akarás, amely a későbbi fejezetekben különbö-ző érzelmekkel társul. Itt található Illyés Gyula „*Egy mondat a zsarnokságról*” című híres költeménye is.

„*Indul a pesti tüntetés*” címmel a második feje-zetben már helyet kap a humor is, nemcsak a plaká-tok, röpiratok szintjén, hanem a versekben is; leg-többször ezek a darabok konkrét személy(ek) ellen íródtak. Ilyen például az kötet címadó verse is, Tamá-si Lajos munkája, amelyben az akkori rezsim promi-nens képviselői kerülnek — átvitt és szó szerinti ér-telemben is — a célkeresztbe. Tamási Lajos rendkí-vül magabiztos, határozott és kitaró ellenállást sug-alló hangnembem fogalmazta meg ezt a versét, ame-lyet a forradalom és a kötet szerkezeti szubsztanciá-jának is tekinthetünk. Hasonlóan büszke, határozott és magyarságtudatának teljes birtokában van Prohászka László *Forradalomban* című versének „elbeszélője” is. Az '56-os magyarság „*Ifjúság, te vagy a csillagunk*”, „*A szabadság édene*”, „*Ég a vá-ros*”, „*Síratóének*”, „*Menjetek haza*”, „*Ki a győze-lem*” a további fejezetcímek, amelyekben a tematika az adott politikai helyzetnek megfelelően módosul. Közös a versekben, hogy egyértelműen kiérződik be-lőlük a magyarság felkiáltása, határozott, sok esetben

agresszív és elkeseredett állásfoglalása az elnyomó szovjet hatalom ellen. A humor persze innen sem hi-ányzik, de ez leginkább cinizmus, ironia és keserű-ség, mely mindig a hatalom egy-egy jelképének, képviselőjének, „eszméjének” kicsúfolásában ölt tes-tet.

Az antológia végén pesszimizább hangvétélű, a forradalom leverésének következményét bemutató versek kaptak helyet. Néhány említésre és kiemelésre méltó a teljesség igénye nélkül: *Sinka István, Laka-tos István, Nádler Pálma, Fodor József, Dutka Ákos, Eörsi István, Kalocsai Imre, Gazdag Erzsi, Győri Il-lés György, Kárpáti Zoltán, Csongos Győző, Zek Zoltán, Füst Milán* és mindazon névtelenek, akikről semmit sem tudunk, és akikről a szerkesztő ezúton kéri, ha módjuk van rá, jelentkezzenek!

Nem egészen helytálló azonban a „teljesség” megjelölés, amikor a kötetről beszélünk. Hiányoznak ugyanis például *Sarkady Sándor*, a Sopronban élő '56-os tematikájú versei — *Új, gyáva Néró; Föl!; Változatok július 18-án; Bujdosóének; Naptár* stb. A 70 esztendő alkotó összegyűjtött versei és versfordí-tásai a közelmúltban jelentek meg *Írom korom* cím-mel. Tetten érhető bennük a már korábban megis-mert versekben érzékelhető szabadságvágy és zsar-nokság elleni szenvedély, itt azonban valódi költői értékekről, művészi-stilisztikai érzékről is beszámol-hatunk. Éppen ezért nem állíthatjuk, hogy minden mű megtalálható a kötetben, amíg nem látott napvi-lágot minden költő '56-os verse. Emiatt lesz létjogo-sultsága akár további kötet(ek)nek is, hiszen egy kor-szakot — amíg minden fontos dokumentum nem lá-tott napvilágot — nem tekinthetünk lezártnak.

Mindenképpen érdemes lesz a közeljövőben a kötet hatástörténetével foglalkozni, hiszen nem tud-hatjuk, hogy a szerkesztő eredetileg semleges szán-déka vajon szítani fogja az '56-os történésekkel ka-pcsolatos már amúgy is igen heves vitákat, avagy ob-jektív megvilágításba, mindenki számára elfogadható álláspontra igazítja a történeteket.

Tanulságos és elgondolkodtató olvasmány min-denkinek, de legfőképpen annak a generációnak, amely jócskán '56 után született, így a legkevésbé kaphatott objektív képet az akkori eseményekről. A szerző szavaival: „*Gyűjteményünk oktatási célt szol-gál a mai felnövekvő nemzedék számára.*” Az anto-lógia kézbevétele után egy egészen személyesnek ha-tó aspektusból ismerhetjük meg a körülményeket, az embereket, és nem utolsó sorban a forradalom „han-gulatát”. Hiánypótló gyűjteményt tartunk a kezünk-ben. (A gyűjteményes könyv kedvezményesen meg-vásárolható a kiadó internetes könyvtárházában a www.magvarnaplo.hu-n és az *Írott Szó Alapítvány* székhelyén: 1092 Budapest, Ferenc krt. 14. Tel.: 413-66-72.)

Kovács Péter

ÖTLETTÁR

Rovatvezető: Raátz Judit (Gödöllő, Lovarda u. 28. 2100)

Az alábbi, a felnőttoktatásban szerzett tapasztalatokról, alkalmazható módszerekről szóló beszámolót és a klasszicista drámáról tartott óraleírást Nyíregyházáról *Tudlik Csilla* tanárnőtől kaptuk.

Magyartanítás a felnőttoktatásban

A klasszicista dráma egy lehetséges feldolgozása

Akik valamilyen oknál fogva nappali oktatás során nem tudták megszerezni az érettségi bizonyítványt, a felnőttoktatás keretében megtehetik. Az óraszámok és a képzési idő változatos az egyes felnőttoktatással foglalkozó érettségire adó intézmények tekintetében. Abban azonban megegyezhetünk, hogy a nappali rendszerű oktatáshoz hasonló tanítási módszerekről itt sem feledkezhetünk meg. Azaz itt sem kielégítő pusztán — az eltérő szerkezet ellenére sem — a frontális tudásátadás. Sőt, égető szükség van új ötletek bevonására. Az esti és levelező tagozaton tanító kollégáknak olyan problémákkal kell szembenéznük, mint az

- időhiány,
- fáradtság,
- az életkorból adódó ellenállás (már többször tanulta),
- családi-munkahelyi elfoglaltságból eredő hiányzás,
- tanulási problémák (olvasási nehézségek).

Hogyan lehet mégis a tudást leghatékonyabban eljuttatni a diákokhoz? Számos régi-új módszer áll rendelkezésünkre: projekt módszer, kooperatív tanulás, drámapedagógiai, hogy csak néhányat említsék. Ezeket igenis be kell emelnünk a felnőttek világába is. Nem teljes egészében, de nagyon apró elemekkel lehet próbálkozni, amelyek felpozícionálhatják az órai munkát. Nehogy azt higgyük, a felnőttek nemtetszését váltják ki a feladatok! Eleinte valóban idegenkednek a dologtól, de hamar ráébrednek, hogy a mozgással, csoportmunkával, versenyszellemmel érdekesebb lehet az óra, és — nem utolsósorban — gyorsabban telik. Egy jól sikerült, mozgalmas magyarórának a leírásával szeretnék hozzájárulni a kollégák munkájához.

Csoport: 9. osztályos tanulók

Idő: 2 x 45 perc

Téma: A klasszicista dráma, Molière

Eszközök: tankönyv, csomagolópapír, színes filctollak, fénymásolatban a keresztretjtvény

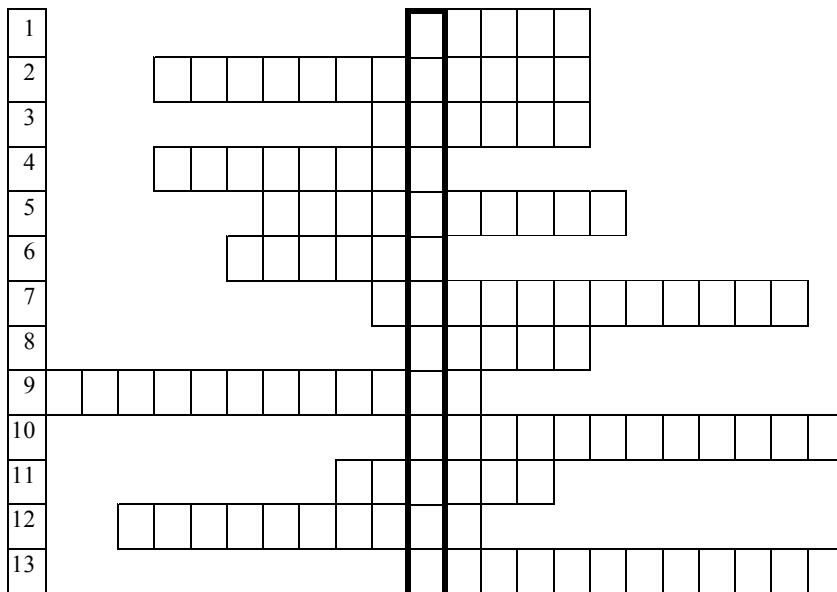
Előfeltétel: Molière Tartuffe című művének elolvasása

A foglalkozás menete:

1. Ráhangolás. Az alábbi keresztretjtvény megfejtése:

1. Ez a költészet a Rákóczi-szabadságharc idején bontakozott ki a leggazdagabban.
2. Rákóczi belső inasa, aki követte Rodostóba is a fejedelmet.
3. Korstílus, melynek jellemzője a monumentalitás, vallásos áhítat felkeltése, bonyolult szerkesztésmód.
4. A Gesta Hungarorum szerzője.
5. Petrarca 366 költeményből álló kötete.
6. Homérosz műve.
7. A reneszánsz nagy festője, szobrásza, egyik híres műve a Dávid-szobor.
8. Balassi kedvesének, Szárkándi Annának beceneve.
9. Shakespeare műve a veronai szerelmesekről.
10. A barokk kor legnagyobb magyar alakja. Fő műve a Szigeti veszedelem.

11. Shakespeare műve a dán királyfiról.
12. A reneszánsz polgárság világi életszemlélete.
13. Az angol reneszánsz legnagyobb drámaírója.

2. A tankönyv meghatározott része alapján az osztályból alakult négy csoport mindegyike saját vázlatot ír a klasszicizmus ismérveiről. Az idő letelte után mindegyik csoport mond egy-egy jellemzőt, amely felkerül a táblára. Ennek célja, hogy minden tanulónak ugyanaz a vázlat kerüljön a jegyzetébe.

A klasszicizmus ismérvei:

alapja a ráció – józan ész

merev szabályok

jelmondata: Cogito ergo sum! (Gondolkodom, tehát vagyok!)

a művészek példaképei az ókori alkotások

kiindulópontja Franciaország

3. Tanári felvezetés: a klasszicizmus kedvelt műneme a dráma. A négy csoport kap egy-egy nagy méretű csomagolópapírt és filctollat. Feladat: mindegyik csoport egy-egy korszak színházát, előadásainak jellemzőit jegyezze fel a papírra (akár tankönyv alapján).

Ókori színjátszás: *Dionüszosz ünnepe, trójai-mükénei-thébai mondakör, drámaversenyek,*

félkör alakú színház, lépcsőzetes ülősorok, 20-30 ezer néző, tánctér, kórus, magasabban lévő keskeny színpad, háttérben királyi palota vagy templom, nézőpénzek, álarc, női szerepeket férfiak alakították, saru — magasított cipő, hosszú ruha

Középkori színjátszás: *naturalisztikus alaposság a részletek megmutatásában, többszöri*

helyszínváltoztatás, különböző helyszíneken egyidejűleg bemutatott eseménysorozat, misztériumdráma, mirákulum, moralitás, szimultán színpad, processziós színpad, kocsi-színpad

Shakespeare színháza: *Globe, hármasszínű színpad, nyitott, díszletek hiánya, csak férfiak,*

hangnemek kevertsége, mozgalmas cselekmény, árnyalt jellemrajz

Klasszicista dráma: *a fantázia száműzése, hármas egység, női szereplők, függöny, zárt épület, kellékek használata, felvonások*

A csomagolópapírok a táblára kerülnek, a csoport egy-egy tagja ismerteti, részletezi a látottakat.

4. Tanári felvezetés: Molière élete és munkássága írásvetítón jelenik meg. Itt kerül sor az idegen kifejezések tisztázására is.

Élete	Eredeti neve: Jean-Baptiste Poquelin Született: Párizs, 1622–1673 Jogászként végzett
Munkássága	Kezdetben olasz komédiákat dolgozott át Komédiákat és tragédiákat is írt Sokszor támadták irigyei XIV. Lajos bizalmát élvezte Néhány műve: Don Juan, Embergyűlölő, A botcsinálta doktor, Dandin György, Fösvény, Úrhatnám polgár, Tudós nők, Kényeskedők, Tartuffe, Képzelt beteg
Műveinek jellemzői	Kisszerű hősök Állandó típusok: gazdag kereskedő, doktor, hivatalnok, szolgák, szerelmesek Ókori minták: Plautus, Terentius Commedia dell'arte — rögtönzés olasz mintára

5. Molière: Tartuffe

A mű felelevenítéséhez néhány kérdés:

Hogy tetszett a mű?

Milyen tulajdonságai vannak a főszereplőnek?

Miért nem tudják eltávolítani a házból?

Hogyan lepleződik le? (Itt visszautalhatunk a racionalizmusra: csak akkor hiszi el

Orgon, amikor saját szemével-fülével tapasztalja.)

Hogyan lehetett volna más módon befejezni?

Miért tiltották be az előadást Molière korában?

Mi lehetett Molière célja a mű megírásával?

6. Levezetés

Játsszunk színházat! Soroljuk fel, mire van szükség egy előadás kivitelezéséhez!

Rendező

Dramaturg

Színészek

Díszlettervező

Kellékes

Súgó

Jelmeztervező

Feladat: a csapatok készítsenek egy-egy plakátot Molière Tartuffe című darabjának előadásához.

A kész munkák kikerülnek a falra, táblára.

(A színházak összehasonlításával foglalkozó feladatban segítségemre volt a tiszavasvári Vasvári Pál Általános Iskola kiadványa.)

Továbbra is várjuk ötleteiket, feladataikat. Levelüket az alábbi módokon folyamatosan küldhetik a rovatvezető címére: 1. postai úton: Raátz Judit 2100 Gödöllő, Lovarda u. 28.

2. **ímélen:** raatz.judit@vnet.hu

ÉRTÉKES ÉS SZÉP KÖNYVEK!

TREZOR KIADÓ

1149 Budapest, Egressy köz 6. (Az Egressy út 46. mellett!)

*Telefon: 363-0276 * Fax: 221-6337 * E-mail: trezorkiado@trezor.t-online.hu*

Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu>

Az alábbi könyvek megrendelhetők levélben, telefonon, telefaxon vagy elektronikus postán, illetve hétfőtől péntekig 9–16 óra között (előzetes telefon egyeztetés alapján) személyesen is megvásárolhatók a fenti címen.

A SZÓKÉPEK ÉS A SZÓNOKI BESZÉD

Retorikai tanulmányok és a 6. Kossuth-szónokverseny anyaga.

24 cm, 284 oldal, ára 2520 Ft

Petrőczy Kata Szidónia: KÉZÍRÁSOS VERSESKÖNYVE

Oldalpárokban közli az eredeti retusált kézírást és a nyomdai betűs átiratot.

21 cm, 192 oldal, ára kötve 2240 Ft

Hegedüs Géza: A MAGYAR IRODALOM ARCKÉPCSARNOKA I-II.

222 magyar író portréja Janus Pannoniustól az 1980-as évek végéig.

Két kötet, 24 cm, 888 oldal, ára kötve, védőborítóval 1575 Ft

Hegedüs Géza: VILÁGIRODALMI ARCKÉPCSARNOK I-II.

200 irodalmi világnagyság portréja Homérosztól Dürrenmattig.

Két kötet, 24 cm, 792 oldal, ára kötve, védőborítóval 1562 Ft

Hegedüs Géza: MAGYAR SZÁZADOK

A magyarság és a magyar kultúra története a honfoglalástól napjainkig.

24 cm, 484 oldal, ára kötve, védőborítóval 1800 Ft

Hegedüs Géza: AZ EURÓPAI GONDOLKODÁS ÉVEZREDEI

24 cm, 288 oldal, ára kötve, védőborítóval 625 Ft

Hegedüs Géza: A SZÉPIRODALOM MŰFAJAI

24 cm, 168 oldal, ára kötve, védőborítóval 750 Ft

Marshall McLuhan: A GUTENBERG-GALAXIS

A tipográfiai ember létrejötte

24 cm, 332 oldal, ára kötve, védőborítóval 3920 Ft

L. Sz. Vigotszkij: GONDOLKODÁS ÉS BESZÉD

24 cm, 420 oldal, ára kötve, védőborítóval 2900 Ft

Hegedüs Géza: A HALHATATLAN HAMISJÁTEKOS

Színes, szórakoztató, rövid művelődéstörténeti írások. *21 cm, 152 oldal, ára 448 Ft*

Benczik Vilmos: JEL, HANG, ÍRÁS

Adalékok a nyelv medialitásának kérdéséhez

24 cm, 287 oldal, ára 2310 Ft

CS. NAGY-TANKÖNYVCSALÁD: elsőtől nyolcadikig... és tovább!

TREZOR KIADÓ, 1149 Budapest, Egressy köz 6. (Az Egressy út 46. mellett!)

Telefon: 363-02-76 Fax: 221-63-37

E-mail: trezorkiado@trezor.axelero.net Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu> (ÚJ CÍM!)

A könyvek megrendelhetők postai szállításra levélben, telefonon, telefaxon vagy elektronikus postán, illetve előzetes telefonos egyeztetés alapján személyesen megvásárolhatók a fenti címen.